

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | סרוייקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שעתיים ליבו הפץ | כולל שישי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנזקקים ואברכים עמלי תורה

בס"ד

שבוע פרשת פקודי

יום א' כ"ג אדר-שבת כ"ט אדר תשפ"ה

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמות זצ"ל
ומרת הדרה בת שמחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת סנהדרין צ"ו-ק"ב

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

דף צ"ו ע"א

כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש כחו.

ביאר המהר"ל דבר יסודי בזה, ענין סגולת המקומות בארץ, כי יש מקומות בארץ מוכנים לדברים מיוחדים, כמו שהיה ירושלים מוכנת להיות עיר אלקים, כך יש מקומות מיוחדים לצאת מהענין זה של האמונה באחדות המקום, ודבר זה היה מקום דן ולכך שם עשה ירבעם את העגל. וזה שאמר וילכו לפני האחד עד דן, כי הדבר הזה ידוע כי דן הוא מקום מוכן לעבודה זרה, ויש בישראל בעצמם צד אשר הם נוטים אחר עבודה זרה, ולפיכך כאשר בא לדן תשש כחו בעבור זרעו אשר הם מתיחסים אל אברהם, אשר הם נוטים במקום הזה אחר העבודה זרה, וכאילו היה נמצא דבר זה אצל אברהם כי הם זרעו, ומה שיש בזרעו של אדם מקצת יש אף בו בשרשו.

הזהירו בבני עם הארץ שמהם תצא תורה.

ומה היא אזהרה זו, כתב המהר"ל, נראה הכונה הזהירו בתלמידי חכמים שהם בני עם הארץ שלא נזלזלו בכבוד אבותם, יען כי מן אלו התלמידי חכמים תצא תורה לאחרים, שהם ילמדו לאחרים בשכר בטלה, ואם תבזו את אבותם גם הם יתבזו, ולא יהיו דבריהם נשמעים לתלמידים. אי נמי מהם תצא תורה, כלומר יקחו קל וחומר מהם ללמוד תורה, דיאמרו ומה אלו שאבותם עמי הארץ זכו ונעשו תלמידי חכמים, כל שכן אנו שאבותינו חכמים:

ומה ששלח רבי יהודה בן בתירא להזהר בכבודן של תלמידי חכמים שהם בני עם הארץ, הוא דבהאי מילתא מודעינן לבני אדם שהם חכמים להביא להם קל וחומר וראיה והוכחה מאלו התלמידי חכמים שהם בני עם הארץ, לומר להם ומה אלו שהם עמי ארצות זכו לבנים

חכמים, אתם החכמים כל שכן שתזכו לבנים חכמים, ואע"ג בדבריהם אלו יצא קצת בזיון לאלו החכמים שהם בני עמי ארצות, במה שנוכר פחיתות אבותם לומר שהם עמי ארצות, כי יבושו בזה, וכבר רבי יהודה בן בתירא הזהיר אותנו להזהר בכבודם, אפילו הכי לא חיישינן לה, ומודעינן על פי הדברים אשר אמרנו, ולמדו זה מהא דאמר הקב"ה ומה בשכר ארבע פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ שאחר כבודי אתה תמיה, כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים על אחת כמה וכמה, נמצא שהביא קל וחומר והוכחה להגדיל שכר האבות מכח שכר אותו רשע, כן אנתנו מביאים קל וחומר לחכמים, שנאמר להם שיזכו להיות בניהם חכמים מכח קל וחומר שנביא להם מן עמי ארצות אשר בניהם חכמים, וממילא ידעינן דלא חיישינן לזילותא דחכמים שהם בני עמי ארצות:

ומה שדימה את האבות בריצתם לריצת הסוסים ולא דימה אותם לריצת צבאים ואילים, דהצבי קל לרוץ יותר מן הסוס. נראה דימה אותם לסוסים מפני שיש בהם דבר אחר שאינו נמצא בצבאים, והוא, דאין לסוס שינה גמורה, כן הם בעבודת הבורא לא יתנו שינה לעיניהם כמו שאמר דוד המלך ע"ה אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד תמצא מקום לה' [תהלים קל"ב ד']:

אמר איכא גברא כי האי ולא בעינא לשדורי ליה שלמא.

הקשה המהר"ל מאי תליא הא בהא, מדוע דוקא אחר שראה כבודו של יחזקיהו המלך ע"ה ומעלתו מצד השמש מצא טעם לשלוח לו שלום. וכתב הנ"ל דידוע שהאומות דעתם לעבוד צבא השמים, באומרם דאין לאדם כח להתפלל להקב"ה בלתי אמצעי, כי מה נחשב האדם שהוא בשר ודם לדבר דבריו להקב"ה ולשבחו ולהללו ולהודות לו, על כן הם עובדים ומתפללים לצבא

כולל ומכון ראש פינה:

המהר"ל, נ"ל בס"ד דודאי ישראל גלו ונמסרו בידו בעבור עונותם, אך לא היו נמסרים בידו אלא בזמן שהגלה את צדקיהו, ובאמת קודם גלות צדקיה הגלה את יכניה, ועמו החרש והמסגר שכולם היו חכמים גדולים בתורה, וקדימה זו שקדמה שליטתו לשלוט בגלות יויכין היתה בשביל שרץ לכבודו יתברך, לכך הקדים לו שליטה קודם זמן גלות צדקיהו באיזה שנים, ואם היה רץ יותר היתה הקדימה ההיא גם כן קדומה איזה שנים יותר שהיה לו שליטה להגלות החרש והמסגר קודם כמה שנים, ואם היה נעשה כן לא היה תקנה לשונאי ישראל, דהא אמרו רז"ל צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהגלה את צדקיהו וסייעתו בעוד גלות יכניה שהם חרש ומסגר קיימת כדי שילמדו תורה, ואם היה הפרש שנים גדול בין גלות זה לגלות זה היו החרש והמסגר מתים, ומי היה מלמד תורה לגולים עם צדקיהו, נמצא מה שלא נתרחק גלות זה מגלות זה שנים הרבה, הוא תקנה גדולה עשה הקב"ה לישראל בעבור עסק התורה, ולכן אמר כאן אם היה רץ יותר מן ארבע אמות, ממילא היה זוכה נבוכדנצר בקדימת שליטה שלו שנים יותר, דאז כשיבאו הגולים של צדקיהו לא היו מוצאים שם חרש ומסגר ללמדם תורה, ועל תקנה זו שעשה הקב"ה לישראל שלא יהיה הרחקה הרבה בין גלות זה לגלות זה, קאמר כאן לא היה תקנה לשונאי ישראל:

דף צ"ו ע"ב

דמות דיוקנו וכו'.

החילוק בין הסברות הוא, דלמ"ד דמות דיוקנו סבר כי היה אוהב את אדונו, ולכך עשה לו דמות דיוקנו שהאוהב את אחר דמות דיוקנו אצלו תמיד והיה עובד מאהבה ודבר זה הוא יותר אצל האדון. ומ"ד אימה יתירה היתה לו, סבר שהוא עובד מיראה, למר יותר האהבה ולמר היראה. כן כתב המהר"ל.

נעמן גר תושב היה וכו'.

בענין גרים אלו אשר היו גדולים מאוד בהיותם גוים ודוקא מהם יצאו נשמות גדולות, כתב המהר"ל, כי סנחריב הכח שהיה לו הוא כח עליון, רק שהיה נוטה לצד טומאה. וכמו שהרופא מסיר הרע עד שנשאר הטוב, כך הסיר הקדוש ברוך הוא הרע מן כח סנחריב ונאבד עד שנשאר הטוב, וכמו כן נבזראדן אף שהיה מחריב הבית, היה מעורב בכח ההוא כח עליון והוסר אותו הרע ונרפא מרעתו והיה גר צדק, וכן נעמן שהיה גר תושב, וכן המן אי אפשר שלא יהיה בכח שלו כח עליון וכאשר הוסר הסיג נשאר כסף צרוף, אבל מן נבוכדנצר הרשע לא היה רפואה אליו.

אימתי אתי בר נפלי כו'. אמר ליה מאן בר נפלי אמר ליה משיח, משיח בר נפלי קרית ליה.

השמים שיהיו אמצעים להגיש תפלתם ודבריהם לפני הקב"ה, ולכן לפי דעתם זה אי אפשר לומר על הקב"ה אלקי הגוים אלא אלקי האלקים נקרא, ועל כן כשראה עתה שהשמש שינה מהלכו לכבודו של חזקיהו, נתברר אצלו כי חזקיהו הוא גדול מצבא השמים, וא"כ ראוי להיות אמצעי ביניהם ובין הקב"ה ויכולים עתה לשלוח תפלה ושבח להקב"ה באמצעותו, כמו ששולחים באמצעות צבא השמים והשרים של מעלה, ולכן אמר איכא גברא כי האי שיש לו מעלה על צבא השמים ולא בעינא לשדורי ליה שלמא כדי שיהיה הוא אמצעי ביני ובין האלקים, ולכך כתב שלמא למלכא חזקיהו, שלם לקרתא דירושלים, שלם לאלקא רבא, שהקדים חזקיהו, וכתב שמו יתברך לבסוף כדי לשלוח השלום לאלקא רבא, שהוא ענין ושבח לאלקא רבא באמצעות חזקיהו, ולכך לא הקדים השלום לאלקא רבא קודם, כי אין לו כח לשלוח השלום לאלקא רבא בלתי אמצעי, ועשה את חזקיהו ואת ירושלים ששם בית מקדשו יתברך אמצעים כדי לשלוח שלום לאלקא רבא באמצעותם, והשלום הוא ענין תפלה ושבח:

ומה שבא נבוכדנצר והקשה עליהם במה שאמר להם קריתו ליה אלקא רבא וכתביתו ליה לבסוף, משמע דהוא משום שקראו לו אלקא רבא, ואם לא היו קורים לו כך לא היה קשה לו, הכונה שאם אתם הייתם כותבים שלם לאלקי האלקים, בזה ניכר דמה שכתבתם אותו לבסוף היינו מפני הכבוד שאין אתם יכולים לשלוח לו השלום בלתי אמצעי, ולכך הקדמתם שם חזקיה וירושלים כדי שיהיו אמצעים, כי משמעות אלקי האלקים מורה שאי אפשר לשלוח דבור תפלה ושבח לאלוק, אלא ע"י אמצעים שהם צבא השמים אשר הם מתכנים ונקראים בשם אלקים, וכיון דלא כתבתם אלקי האלקים אלא קריתו ליה אלקא רבא בזה ניכר שאתם מודים שאין צריך לכם אמצעי, וא"כ חזקיהו וירושלים שכתבתם להם שלום, אין כונתכם לעשות אותם אמצעים, והשתא נמצא שעשיתם זלזול בכבוד שכתבתם אותו לבסוף. והנה הם נתבלבלו בדבר ולא ידעו אם האמת כמו שאמר נבוכדנצר או לאו, לכן מסרו הדבר ביד נבוכדנצר שהוא יעשה מה שיעשה, שאם ישנה המכתב ויש חטא בזה יהיה תלוי בצוארו, ולכך לא שלחו שליח מאתם להחזיר המכתב, כי לא רצו להתערב בדבר זה, ואז הוכרח הוא בעצמו לרוץ אחר השליח להחזירו. ומה שאמר אתא גבריאל ואוקמיה, פירוש אחר שרץ ד' פסיעות בא גבריאל ועשה לו סיבה לעכב הליכתו שלא יהיה יכול לילך ברגליו והוכרח לעמוד במקומו, ושלח שליח אחד ממשרתיו להחזיר את המוליד המכתב:

לא היה תקנה לשונאי ישראל.

והוא פלא, שהרי בודאי אם לא חטאו ישראל לא היו גולים, ומה לנו ולזכויותיו של אותו רשע. וכתב רבינו

קשה, וכנגד זה אמר וגזירות קשות מתחדשות, הרי לך כל החלקים שיהיה הפסד בכל, ומפני שזכר כאן ההפסד שיהיה בעולם לבני אדם, זכר אחריו בברייתא ההפסד שיהיה במילי דשמיא, וז"ש בית הוועד יהיה לזנות וכו' כל הדברים אשר נזכרו כאן הם מילי דשמיא. ויותר מזה מילי דשמיא כי כלם הולכים מהפך להפך, כי בית הוועד יהיה לזנות דהיינו שהדבר הטוב יהיה לרע וכן כולם.

ודרש ותהי האמת נעדרת שנעשית עדרים עדרים והולכת לה, מפני שכתוב ותהי האמת נעדרת והוי למכתב והאמת אינו נמצא, ולכך דרש שנעשה האמת עדרים והולכים, ואלו כתב ואין האמת נמצא היה פירושו שבני אדם באותו דור כ"כ פחותים עד שלא יהיה האמת נמצא אצלם ויהיו משקרים, ולכך כתיב ותהי האמת נעדרת, שהאמת נעשית עדרים עדרים והולכת לה, שהאמת מצד עצמה מסתלקת מן העולם עד שאין האמת נמצאת, ודבר זה יותר פחיתות, שאם בני אדם מצד שהם אינם טובים משקרים אין כאן בטול האמת מן העולם, רק שהבריות אינם טובים ובאים לידי שקר, ולפעמים ימצא אדם כשר, שאין הכל משקרים. אבל לעתיד תהיה מסולקת האמת מצד עצמה ולא נמצא בפועל אצל אחד האמת רק כל אדם כוזב, וזה פחיתות גדול שאין האמת מצד עצמו נמצא.

וקאמר עוד תניא רבי נהוראי וכו', ובא לומר כי עוד יהיה בדור שבן דוד בא שלא יהיה סדר בעולם, ודבר זה ענין בפני עצמו, כי ראוי לפי הסדר שהקטנים מכבדים לגדולים כאשר ראוי ודבר זה הוא סדר הדור, ואלו בדור של משיח לא יהיה סדר הדור כלל, ולכך קאמר נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים וכן שאר הדברים כולם יהיה בהם שינוי הסדר, ודבר זה הפסד גמור כאשר יוצא מן הסדר.

ורבי נחמיה אמר כי בדורו של משיח יהיה הקלקול בכל, וידוע כי לפעמים יש קלקול ע"י שיתרבה דבר אחד, ולפעמים הקלקול מצד המיעוט, ולפעמים הקלקול מצד השינוי שיש בו שינוי ממה שראוי להיות, ולפעמים יש הפסד גמור בעצמו. וכנגד הראשון אמר שהעזות ירבה, שמצד שמרבים עזי פנים בדור הוא קלקול לעולם, וכנגד השינוי אומר והיוקר יעות, אין הכונה ליוקר המחירי המזון, אלא שאף האדם שהוא חשוב ויקר משנה הדרך הראוי ויעשה עול וזה בודאי שינוי, וכנגד השלישי אמר והגפן תתן פריה והיין ביוקר, שתבא קללה ביין ויהיה מיעוט.

ודוקא נקט העזות ירבה, כי מיעוט העזות אינו קללה, כי כאשר יש עזי פנים מעטים אין ספק שאין עזותם כ"כ גדול, וכאשר אין העזות כ"כ גדול אין זה כ"כ רע, שהרי אמרו (ביצה כ"ה ב') ישראל הם עזים באומות, ואמרו (אבות פ"ה) הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים

ומה תמה כל כך על שקרא לו בר נפלי, דבפשטות אין זה מפני שאינו דרך כבוד לקרוא לו כך, כתב המהר"ל לפרש שהיה מתמיה שיקרא משיח נפלי, כי הדבר שעדיין לא יצא לעולם כמו שהוא המשיח שעדיין לא יצא לעולם, וא"כ למה יקרא אותו נפלי דמשמע שכבר היה בעולם ונפל. ועל זה אמר שראוי להקרא בר נפלי, משום שעיקר המשיח מלכות בית דוד והיה בעולם ונפל. וכתב עוד, יראה שלכך קרא אותו בר נפלי להודיע כי דבר זה מוכרח, שאי אפשר שלא יבא משיח, כי הדבר שהיה כמו מלכות בית דוד שהיה כבר בעולם אי אפשר שיהיה בטול לדבר זה. וזה יסוד שייסד המהר"ל במקום אחר כי הדברים הטבעיים אחר שנבראו ויצא לפועל אי אפשר שיהיה להם ביטול רק הם קיימים תמיד, כ"ש וק"ו הדברים האלקיים כמו מלכות בית דוד איך אפשר שיהיה להם ביטול לזה אחר שיצאו לפועל, וזה מה שענה לו שנקרא כך על שם הכתוב סוכת דוד הנופלת, כי כל מלכות יקרא בית לחוזה המלכות שהוא כמו הבית שהוא עומד תמיד וכמו שפרשו ז"ל (סוטה י"א ב') ויעש להם בתים בתי כהונה בתי מלכות, הרי המלכות נקרא בית, ובכמה מקומות נקרא המלכות בית. ומלכות דוד נקרא סוכת כי מלכות של דוד היא מלכות אלקי לא כמו שאר מלכות, ולכך נקרא סוכת שהדבר שהוא אלקי ואינו מלכות סתם הוא נקרא סוכה מפני שהסוכה היא סכך מלמעלה, וכך בית המקדש קראו סוכה בכמה מקומות, ואמר כי הסוכה הזאת שהיא מלכות דוד שהוא בנין אלקי יקים אותו.

דף צ"ז ע"א

דור שבן דוד בא וכו'.

להבין כל ענין הירידה הגדולה הזו לפני ביאת המשיח, שנראה שהעולם יורד עד הדיוטא התחתונה, ביאר המהר"ל, שקודם שיבא המשיח ראוי שיהיה נמצא הפסד גמור, כיון שיהיה הויה חדשה ויהיה כמו עולם חדש, שקודם זה הגיעו ישראל עד עפר ועתה ירום קרנם וינשאו עד שמי שמים, ומפני שהוא הויה חדשה, ולכך כאשר תחול הויה החדשה אז יהיה בטילה הויה הראשונה ותתבטל צורת העולם הראשון. ולכך יהיו ת"ח מתמעטין, דעיקר הענין שאותם שיש בהם השכל יתמעטו, וכאשר השכל יתמעט אז בא פורענות על השאר, כי כאשר ת"ח בעולם אין פורענות בא לעולם, והשאר שאינם ת"ח עיניהם כלים ביגון ואנחה וצרות רבות מתחדשות גזירות קשות מתחדשות בעולם. וזכר ג' גזירות כי לפעמים הפורענות הוא מצד שעומד בפורענות זמן רב, וכנגד זה אמר עיניהם כלות ביגון, שזה נאמר שתמיד יום יום מצפה להרוחה ולא תבא לו הרוחה שמאריך בצרתו. ולפעמים הפורענות הוא מצד הרבוי, וכנגד זה אמר וצרות רבות מתחדשות. ולפעמים הגזירה בעצמה

וכמה דברים שהעזות טוב שהרי ולא הביישן למד. אבל כאשר העזות ירבה אז העיוות הוא גדול, ואין דבר רע כמו זה כאשר ירבה עזי פנים שנקרא זה קלקול ברבוי.

ומה שאמרו כאן בגמרא ותהי האמת נעדרת שנעשו עדרים עדרים והלכו להם, כתבו המפרשים שדייק מלשון ותהי, שנהיתה הויה ולא סילוק, ומה שאמר שנעשית עדרים, היינו שיהיו הרבה כיתות ולכל אחד תהיה דרך אחרת, וכל אחד יטען שהאמת אתו, ובאמת כל אחד יקה איזו נקודה שהיא נקודה אמיתית ויבנה סביבה בנינים של שקר, כמו שאנו רואים בזמנינו שיש הרבה אידיאולוגיות הבנויות על איזשהוא מאמר חז"ל, וסביב דבר זה בונים דברים שהם היפך התורה ממש רח"ל. ודבר זה קשה מאוד לעקור יותר מאשר שקר מוחלט, וזה אחד מהדברים בהנהגת עקבתא דמשיחא.

ת"ר כי יראה אזלת יד כו'.

כתב רבינו המהר"ל דאלו ד' דברים בודאי הם מוטת יד, כי כאשר האדם נמסר ביד האחר אשר לא יוכל קום בשביל זה מטה ידו. וכן עד שיתמעטו התלמידים זהו מוטת יד מצד היסוד של עולם, כי התלמידים הם יסוד ישראל שעליהם קיים ישראל, כי עם הארץ הוא חמרי והחומר הוא חלש מאוד וזהו מוטת יד, אבל התלמידי חכמים מפני התורה שלהם הם חזקי המציאות והם יסוד חזק. וכן מה שאמרו עד שתכלה פרוטה מן הכיס, כלומר שהדבר המקיים את האדם ולפיכך אמר עד שתכלה פרוטה מן הכיס. ויהיה עוד מוטת יד מצד עצמם וזה שאמר עד שיתיאשו מן הגאולה, דאין לך נפילה כייאוש באדם.

ומה שאמר ב' אלפים תורה אינו ר"ל ח"ו שאחר ב' אלפים לא יהיה עוד תורה, אלא ר"ל כל אלו ב' אלפים הם ראויים לתורה, ואלו לא הקדים משה רבע"ה בקבלת התורה אפשר שתנתן באלו ב' אלפים שנה ע"י אחר, אבל קודם זה או אחר זה לא היה אפשר בקבלת התורה אפילו ע"י משה, כי אלו ב' אלפים שנה מיוחדים לתורה. וכך אמרו (לעיל כ"א ב') ראוי היה עזרא שתנתן התורה על ידו אלא שהקדימו משה, מ"מ אלו ב' אלפים הם ימי תורה. וכן ב' אלפים ימי המשיח מיוחדים למשיח, אבל קודם לכן אי אפשר לבא בשום אופן בכל תשובה ומעשה טוב בעולם, רק באלו ב' אלפים אחרונים הם ימי משיח שהזמן האחרון הוא מיוחד אל ביאת משיח, ובתוך אלו ב' אלפים שנה זמן הכשר לזה יבא המשיח, ומ"מ אפשר שיבא ע"י רחמים בכל ב' אלפים.

וסיים המהר"ל, הנה התבאר לך שהזמן אשר הוא מיוחד למשיח הוא באחרית הימים שהוא השלמת ימי העולם, וא"כ לא יקשה אם כ"כ מעכבין עקבות משיח, שמפני שהזמן אשר ראוי לו הוא אחרית הזמן והוא מיוחד אליו ודבר בעתו מה טוב כי אחרית הזמן מיוחד לו.

מעתה התבאר לך שאם אתה שואל על אריכת גלותינו, כי לא מחכמה שאלת על זאת כי כן הדעת נותן והשכל מחייב, ולא אמרו שני אלפים ימות המשיח רק לענין זה שאפשר לבא מלך המשיח באלו ב' אלפים.

והנה ידוע שאף שלא יפול מדברי חז"ל כלום והכל יתקיים, כי דבריהם נאמרו ברוח הקודש, מכל מקום יתכן שיתקיים הדבר כלשונו אבל באופן טוב, וכעין שאמרו לעיל על נבואת יונה שניונה נהפכת, דהדבר היה לשני הפכים, או נהפכת ממש, או נהפכת בתשובה. ולכן הצדיקים היו עוסקים לפרש נבואות קשות ודברי חז"ל קשים באופן טוב, כדי להמתיק את הדין הכרוך בהם. ובדרך הזו הלך הבן יהודע שכתב לפרש את כל הדברים הכתובים בחז"ל על עקבתא דמשיחא לטובה, ונביא כאן את דבריו הנפלאים.

מה שאמרו רבי יהודה אומר דור שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזנות, נ"ל הכל לטובה, בית הועד הוא בית המדרש שמתועדין שם ללמוד תורה, יהיה לזנות מלשון (זינים מרוקחים, וכן) במשכב אשר מלא בשמים וזנים [מרוקחים] [דברי הימים ב' ט"ז י"ד], כלומר יהיה במקום בשמים אשר הכל ירדפו לבא שם להתבשם. או יובן לזנות לשון הזנה כמו זנו עיניהם, ר"ל הכל יהיו נזונים משם שיבאו ללמוד תורה. והגליל יחרב, גליל לשון גלות, כמו גליל הגוים בישעיה ח' כ"ג, ר"ל לא יהיה עוד גזרת גלות ותחרב גזירה זו כמו ונהר יחרב ויבש [ישעיה י"ט ה' איוב י"ד י"א]. או יובן גליל מלשון גולל ודופק זה הקבר, שלא תמצא המיתה בעולם ולא יהיו עוסקים בקבורה, כי בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים [ישעיה כ"ה ח']. והגבלן ישתומם, גבלן זה הר עשו שהוא הר שעיר, כי תרגום הר שעיר טורא דגבלא [תרגום יונתן]. וזה ישתומם, דכתיב [סוף עובדיה] ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. ואנשי הגבול יסובבו מעיר אל עיר ולא יחוננו, אנשי הגבול הם כוחות החיצונים העומדים על הגבול בין עולם הזה לבין גן עדן, וכמ"ש [בראשית ג' כ"ד] וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים, וז"ש ואנשי הגבול הם כוחות החיצונים יסובבו מעיר לעיר, ר"ל מאדם זה לאדם זה, כי האדם כל אחד מכונה בשם עיר, דכתיב [קהלת ט' י"ד] עיר קטנה ואנשים בה מעט, יסובבו לפתות את בני האדם להחטיאם בחלקות לשון, ולא יחוננו שאין דבריהם מתקבלים ולא ימצאו חן בדבריהם. והכמת סופרים תסרה, ר"ל תרבה, מלשון סרח העודף [שמות כ"ו י"ד], וכן תסרח על אחורי המשכן [שם]. ויראי חטא ימאסו, ר"ל אותם שהם יראים שמא יגרום החטא, ימאסו בעיני הבריות, כי לעתיד כולם צדיקים, והאומר אנכי ירא מן החטא שמא אחטא נמאס בעיני הגדולים, כי יאמרו לו למה תירא והלא בידך מסור הדבר שלא תחטא ולא תחטיא. או יובן על דרך מ"ש המפרשים ז"ל

על פסוק נבזה בעיניו נמאס [תהלים ט"ו ד]. פירוש, אם נבזה מאחרים הוא בעיניו נמאס יותר ממה שבזוהו. פני הדור כפני הכלב, פירוש חשיבות גדולי הדור כחשיבות הכלב, דידוע הכלב חשיבותו הוא כולו לב, כן פני הדור, ר"ל החשובים כמו פני הארץ, חשיבות שלהם כחשיבות הכלב שכולו לב ונאמן לאדוניו, כן הם כל אחד יש לו לב מבין להכיר את בוראו ונאמנים הם לאדון הכל יתברך שמו. והאמת נעדרת, כלומר חכמת האמת הוא חלק הסוד תרבה והעוסקים יהיו עדרים עדרים בלימוד הקבלה. אי נמי עתה יש אנשים פרטיים לומדים קבלה כל אחד בקרן זוית בסתר, אבל לעתיד הכל ילמדו בה כמו שלומדים תהלים, ותמצאם עדרים עדרים בבית המדרש. וסר מרע משתולל, ר"ל מי שהוא סר מרע דוקא ואין לו מצות ומעשים טובים בפועל זה נחשב שוטה בעיני הבריות, כי הצדיק השלם צריך להיות שלם בסור מרע ועשה טוב:

דבר אחר שתכלה פרוטה מן הכיס.

גם זה מפי' לה מן אזלת יד, כי יד לשון כח כמו ולא היה בם ידים לנוס [יהושע ח' כ'], והממון הוא כחו של אדם, ואומרו מן הכיס, ר"ל לא תכלה מן העולם לגמרי, אלא מעות מותרות שניחום בכיס לא ימצא, כי כל אדם לוח מן החנווני וקונה מאכל בהקפה וכל פרוטה שתגיע לידו ירצנה לחנוני ומתי יהיב בכיסו מעות יתרים. ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש שהמלכות לא תעשה כל המטבעות מזהב וכסף, אלא תעשה ניירות במקום מטבעות זהב וכסף ונחשת, וזהו תכלה פרוטה מן הכיס, פרוטה לאו דוקא, אלא למעות מכנה אותם בשם פרוטה, שיהיו ניירות במקום המטבעות אלו אשר נמצאים בכיס, עכ"ד נר"ו:

נערים ילבינו פני זקנים.

כתב הבן יהודע דנראה לפרש גם דברים אלו לטובה, שהנערים שהם תלמידים קטנים היושבים לפני זקנים שהם חכמים גדולים, גם הם יהיו חכמים מחוכמים כמו הזקנים הגדולים, לכן בחריפותם וחכמתם ילבינו פני זקנים הגדולים, כי הגדול שאומר חידוש גדול בתורה ושמח בהשגתו שהשיג חידוש זה מדעתו, הנה הוא רואה שיבא הנער וגם הוא יחדש ויאמר דבר זה מדעתו, לכן יבוש מעצמו שזה הנער הוא חכם גדול כמוהו, ואין לו יתרון בחכמה על זה הנער, ולכן זקנים יעמדו לפני נערים, בראותם שהם חכמים גדולים כמותם שחייבים לכבדם בכבוד תלמידי חכמים. בת קמה באמה, כלומר זהירים יהיו בכבוד אב ואם, דאפילו הבת שהיא דשה באמה, עם כל זה קמה על רגליה בשביל אמה לכבדה בקומה לפניה, וכל שכן שקמה בפני אביה. וכלה בחמותה, אע"פ שדרך הכלה לשנוא חמותה, עם כל זה אהבה יהיה ביניהם, וכשעוברת חמותה לפניה היא קמה על רגליה לכבדה.

פני הדור כפני הכלב, כאשר הבאנו לעיל, פני לשון חשיבות כחשיבות הכלב, שאמרו רז"ל כולו לב ונאמן לאדוניו, כן הם כל המון העם יהיה כל אחד מהם נאמן לאדון העולם ויש לו חשיבות זו שיהיה כולו לב מבין. ואין הבן מתבייש מאביו, פירוש עתה יזדמן שיהיה הבן חכם ואביו עם הארץ גמור, ואו הבן מתבייש מאביו, כאותו חכם שהיה אביו קצב ועם הארץ, והיו קורין איתו בן הקצב והיה לו בוש גדולה בזה, אך לעתיד לא יזדמן שיהיה כך האב עם הארץ והבן חכם, אלא אבות ובנים כולם חכמים, ולכן לא יבאו לידי זאת:

רבי נחמיה אומר דור שבן דוד בא בו העזות תרבה וכו'.

נ"ל גם זה יהיה הביאור לטובה, העזות תרבה, פירוש העזות בעבודת השי"ת תרבה, כמו שאמר התנא [אבות פ"ה] הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים. והיקר יעוית, כן הוא גרסת עין יעקב, והכונה מי שהוא מתגאה ועושה עצמו יקר בעולם הזה, הנה זה נחשב בעיני הבריות יעוית דרכיו, כי הגאווה תהיה מאוסה בעיני בני אדם, לכן אדם זה שהוא מיקר עצמו נחשב בעיני הבריות מעוות דרכיו, כי השפל והעניו הוא המשובח בעיני הבריות, דהא אין בן דוד בא אלא עד שיכלו גסי הרוח. והגפן אלו ישראל שנקראו גפן כמ"ש רז"ל על פסוק [תהלים פ' ט] גפן ממצרים תסיע שהכתוב קראם גפן, יתן פריו בתורה ומצות ומעשים טובים. והיין ביוקר, ר"ל התורה שנמשלה ליין, דכתיב [משלי ט' ה] ושתו ביין מסכתי, תהיה יקרה בעיני הבריות שהכל מייקרים מכבדים אותה ואת לומדיה. ונהפכה כל המלכות למינות, פירוש מלכות שהם עכו"ם עוד לא יאמינו בכומרים ובודת שלהם, אלא יפקרו בהם, כמו המינים שהם הצדוקים שפקרו בתורה שבעל פה, כן הם יפקרו בדת שלהם, ויהיו באמונת בני נח, שלא יאמינו אלא בהקב"ה לבדו. ואין תוכחה, ר"ל אין בני אדם עושים עול וחמס ורשעה כדי שצריכין תוכחה, אלא הכל הולכין בדרך ישרה ונכונה, ולא יצטרכו לתוכחה להוכיח אותם על מעשים רעים. ואמר מאי קרא, כולו הפך לבן טהור הוא, כלומר העונות יתהפכו ללובן ע"י התשובה, כמ"ש [ישעיה א' י"ח] אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, טהור כח היצר הרע שגם הוא יהיה מיעץ לטובה כמו יצר הטוב:

עד שירבו המוסרות.

נ"ל בס"ד מוסרות לשון מוסר, ר"ל שירבה המוסר בעולם, שכל אחד יהיה מוכיח את חברו ומלמדו מוסר, ולא יאמר כל אחד שלום עליך נפשי, וכאשר יתנהגו כן ודאי יעשו תשובה שלימה ויבא בן דוד. ומה שאמרו עד שיתמעטו התלמידים, הכונה שכולם יהיו חריפים וחכמים שאין צריכין ללמוד זה מזה כל כך, והוא מעין אותה הבטחה ולא ילמדו עוד איש את רעהו וכו' [ירמיה ל"א ל"ג]. ומה שאמרו עד שתכלה פרוטה מן הכיס, נראה

לפרש דרך מליצה שלא ירצו להניח פרוטות בכיס שלהם כי אם דינרי כסף, דאין הפרוטות חשובין בעיניהם כלום. וחד הרוב.

כתב בן יהודע, אין הכונה שיהיה בו חרבה ושממה ח"ו אלא הכונה הטבע והחומר שמצוי בששה אלפים שנה יחרב, ויתחדש טבע וחומר אחר מעולה ויפה מאד שאין בו תערובת רע ואין בו יגון ואנחה ויסורין ולא שום רע כלל אלא הוא כולו טוב גמור ותענוג יפה ומתוקן מאד.

דף צ"ז ע"ב

תניא רבי נתן אומר וכו'.

כתב רבינו המהר"ל בזה דברים יסודיים ביותר, ונביא את עיקר דבריו, באו לבאר לך על ענין הקץ האחרון שהוא נעלם ואין לעמוד על הקץ, מה שלא היה בגאולה הראשונה שהיה נודע הקץ. ועוד יש הבדל גדול בין הגאולה הראשונה ובין הגאולה האחרונה, עד שמזה מתחייב שהגאולה האחרונה תהיה נעלמת ומוסתרת. כי גאולה ראשונה במצרים היתה בזכות האבות שנשבע לאבות שיגאל הבנים, לכך היה אפשר לדעת הקץ שהוא מצד האבות. אבל גאולה אחרונה כבר תמה זכות אבות, ולכך הקץ מופלא דבר שהוא מן השם יתברך בעצמו. ומה שאמר תפח נפשם של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע קץ שוב לא בא, אין הפירוש שהיו ח"ו מתיאשים מן הגאולה, רק כך פירושו שגורמים שיאמרו כך שכאשר לא בא בזמן הקץ שוב לא יבא, אלא חכה לו, כי אז אין קץ מוגבל בודאי, אלא חכה לו שיגאל את ישראל. ולא תאמר כי ישראל בלבד הם מחכים לו, וזה מפני כי כאשר ישראל הם תוך האומות נחשבו אבודים לגמרי, וכדכתיב ואבדתם בגוים, כי כל אומה יש לה ארץ שיושבת עליה והאומה הזאת אין לה ארץ שיושבים עליה כלל וכאילו אינם נמצאים, ולכך כתיב ואבדתם בגוים. ויותר מזה שהם תחת האומות בידם וברשותם, לכך ישראל מחכה שיחנן ה' אותם כי כל אחד מחכה שלא יהיה אבוד. רק כי גם השם יתברך מחכה לחונן אותם. כי השם יתברך ברא את העולם, וכל זמן שישאל שהם האומה שבשבילם נברא כדכתיב בראשית ברא אלקים בשביל ראשית ברא העולם ואין ראשית אלא ישראל שנאמר קודש ישראל לה' ראשית תבואתו, וכאשר ישראל הם תחת האומות ואין להם מציאות א"כ העולם כולו בטל, שהרי בשביל כך נברא העולם, ולכך השם יתברך מחכה שיגאל את ישראל שאז יהיה נמצא העולם בשלימות, ולפיכך הוא יתברך מחכה לגאולה, ומי מעכב מדת הדין מעכב שאין ראויים במדת הדין, ומ"מ במדת הטוב והחסד שנוהג בו יתברך הוא מצפה לחונן את ישראל. ולפיכך מחשבי הקץ שהם מחשבים הקץ ולא בא המשיח, וזה כי מה שהשבו הם הקץ זהו מצד החנינה היו מחשבים ומפני

כי מדת הדין מעכב לא בא, אבל אף מצד מדת הדין תהיה הגאולה כאשר אי אפשר שתהיה הגלות לעולם מצד אשר אמרנו, וא"כ אפילו מצד מדת הדין יבא ולא יהיו בגלות לעולם.

דף צ"ח ע"א

עד שתכלה מלכות הזלה מישראל.

כתב הבן יהודע, נ"ל הכונה על מנהיגי הדור שגם המנהיג נקרא מלך, ובגמרא נקראת ההנהגה בשם מלכות כמו מלך רבה מלך רב יוסף וכיוצא בזה, ויש מנהיגים זלים וריקים ומולכים באלימות, או לסיבה אחרת.

אמר רבי יוחנן אם ראיתי דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר כי יבא כנהר צר רוח ה' נוססה בו וסמיד ליה ובא לציון גואל.

ענין צרות הבאות כנהר, יש לבאר כי הנהר נהיה נהר על ידי התקבצות מכמה מקומות, כאן באים לתוכו מי גשמים, כאן נשפכים לתוכו מי מעיינות ונחלים קטנים, עד שמכל התקבצות המים נהיה נהר גדול. כך הוא גם בדורינו, דור עקבתא דמשיחא, דבימים קדמונים שלא היה תקשורת בין מקום למקום היה מקום מקום וצרותיו, צרת צרפת לא היתה ידועה בעירק, וצרת מצרים לא היתה ידועה בגרמניה, ואף אם היו נודעות צרות הכלל, צרות הפרט לא היו ידועות במקום אחר. אבל היום שיש תקשורת ממקום למקום, ואם יכול לדבר עם חברו העומד בסוף העולם, הרי בארץ ישראל אנו יודעים על צרה שאירע לפלוני בברוקלין, וכן כל כיו"ב, נמצא שיתכן שאדם ישמע ביום אחד על הרבה צרות, עד שנדמה לו שמבול של צרות ירד לעולם, ובעוד שבכל מקום בפני עצמו יש צרה אחת של אדם פרטי ויש מקומות שאין צרות כלל, והרי זה כנהר, שהכל ביחד היו נהר גדול בעוד שבכל מקום יש זרימת מים שאינה ניכרת, ונזכה לראות בקרוב בגאולת ישראל מכל צרה שבעולם.

זכו עם ענני שמיא אתי.

כתב הבן יהודע, נ"ל הכונה שיהיו צדיקים שלמים דאז תהיה הגאולה באתערותא דלתתא, דוגמת העננים שהם אתערותא דלתתא שמוצאין אדים מן הארץ ועולין למעלה ויורד מהם המטר, לא זכו עני ורוכב על חמור, פירוש אינם צדיקים שלמים וצריך לעשות הקב"ה עמהם חסד גדול שיעריך מעשיהם לגבי מעשים של אומות העולם ואז יהיו נראין שלמים, וזהו עני הוא, אך רוכב על חמור הם העכו"ם דבשר חמורים בשרם [יחזקאל כ"ג כ'], דמרכיבם עליהם להעריך מעשיהם לגבי מעשים של אלו, ואז נראין טובים ושלמים:

זיל שיילי לדידיה וכו'.

קיום הסימן של השער, אמרו לו אע"פ כן שאין לנו הנאה בזה האות, מאחר דתכלית כונתו שהוא לידע יום בואו סתומה היא, עם כל זה תן לנו אות על קיום הסימן, ונתן להם אות שביאתו תלויה בשער ע"י נס שראו כי נהפכו מים של מערה לדם.

דף צ"ח ע"ב

ייתי ולא אחמניה וכו'.

ורב יוסף אמר ייתי ואחמניה ואשב בצל יציאת החמור שלו, ומה הכונה לשבת בצל גללי החמור, פירש המהר"ל כי העולם הזה גשמי ביותר ועולם המשיח הוא יהיה רוחני ביותר, ואמר שאם לא אפשר לי להיות עם המשיח ולהיות עמו במעלה הגדולה, שהרי אז בודאי יקנה האדם מעלה אלקית, אלא אף אם לא אזכה לזה, רק שאהיה בתכלית הירחוק עד שלא אשתתף עם המעלה האלקית שלו, רק אשתתף ואשב במדרגה הפחותה, ונקרא זה יציאת חמור שלו כלומר הנדחה מן החמור והוא המדרגה השפילה ביותר, כי החמור הוא הגשמי ביותר, ווהיציאה היוצאת מן החמור היא הדרגה הגשמית ביותר שהיא יוצאת אף מן החמור, אם אשתתף בזה די לי, שגם בזה יקנה האדם מעלה גדולה במה שהוא בדור עם המשיח ויקנה מעלה האלקית. כי העולם הזה המעלה הגדולה שלו אינו שוה למעלה הפחותה שהוא בתכלית הפחיתות של עולם המשיח. ולפיכך אמר אזכה ואשב בכופיתא דחמרא.

וקאמר ליה אביי לרבה למה אמר ייתי ולא אחמניה אילימא משום חבלי המשיח. כי הוייה הזאת שיצא המשיח לפועל אי אפשר שלא תהיה בלא צער, שהרי הויית המשיח בריאה חדשה שלא היה בעולם וזה גורם שינוי, כי כל הוייה שינוי וכל שינוי רע. ואמר שהרי יכול להנצל על ידי תורה וגמילות חסדים, ומדיע דוקא אלו, כי העולם הזה מתחלק לשני דברים גשמיים ובלתי גשמיים, וכאשר האדם הוא בעל גמילות חסד ובעל תורה ועוסק באלו שניהם, הוא מתדבק בטוב בכל שני חלקים שהם בעולם, בחלק הגשמי והלא גשמי, כי התורה היא טוב בלתי גשמי, וכמו שאמר הכתוב (משלי ד') כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזובו, וגמילות חסדים הוא טוב לגמרי והוא טוב מצד גופו שהוא טוב, וכאשר וכאשר האדם אחוז בטוב, בתורה שהוא טוב אלקי וטוב הבריות שהוא טוב גופני, ינצל מחבלי המשיח שאינו טוב רק רע.

וקאמר ר"ל לרבי יוחנן מ"ט אמרת ייתי ולא אחמניה אילימא משום דכתיב וכו' פי' בודאי מה שכתוב כאשר ינוס האיש מפני הארי וגומר, הכתוב בא לומר שלא יהיה באותו זמן השקט ומנוחה, וזהו חבלי המשיח כי כל שינוי אין שם מנוחה כלל, ולפיכך אמר כאשר ינוס האיש מפני הארי וכו' והדוב הוא יותר רע וטורף מן הארי, דכתיב

כתב רבינו המהר"ל בזה דברים יסודיים, וז"ל, דע שאין ספק שיש מקומות בעולם מיוחדים לדברים קדושים אלקיים ביותר, ובפרט המערה שהיה שם רבי שמעון בן יוחאי הקדוש נטמן ראוי לזה, ואין ספק שהי' נגלה אליהו והקב"ה לרשב"י כמה פעמים במערה והיה גלוי של אליהו נמצא שם בפועל כבר, גם עתה נגלה שם אליהו. ואין חלוק בין אם היה נגלה לו במראה או כך נגלה לו בלא מראה, כי פעמים הרבה היה אליהו מגיד דברים לאחד ולא ידע האדם מאין באו הדברים. והיה נראה לו כאילו הדברים הם לו מעצמו ואינם אלא דברי אליהו שהגיד לו הדברים [דהיינו שנופלים לו דברים במחשבתו והם מאליהו זכור לטוב]. וחכם גדול כמו ריב"ל יודע היה שהשגה הזאת מן אליהו ז"ל, והיה אליהו ז"ל מגיד לו סתרי חכמה. ועיין בדברי המהר"ל שהאריך מאוד בענין זה לבאר איך כל המאמר הזה מדבר בהשגות שהשיג רבי יהושע בן לוי באותו מעמד מכח התבוננותו.

אמר דילמא מתבעינא ולא איעכבנא.

כתב הבן יהודע, הקשה הרב תורת חיים ז"ל, תימה אם מתעכב פורתא כדי קשירת נגע אחד שהוא כהרף עין מאי הוי, עיי"ש. ונ"ל דעושה כן להראות הבטחון שיש לו בהקב"ה בענין הגאולה, שלא יאמרו שבאורך הזמן של הגלות נתייאש ח"ו בלבבו וחלשה תקותו, לכך הוא עושה כן להראות כח וחוזק בטחונו ותקותו שהדבר ברור אצלו, ועושה הכנות בעבור רגע קטן שלא יתעכב:

אמרו לו רבינו תן לנו אות.

כתב הבן יהודע, קשה איך יזכו ח"ו ברבם, וכי דרך ארץ הוא זה, ועוד למה קיבל לעשות להם אות. ונ"ל דידוע שיש הפרש בין שאלה לבקשה והוא זה, דרך משל הבן רוצה לקנות חפץ אחד ושאל מאת אביו דינר כדי לקנות בו החפץ, הנה שאלת הדינר נקרא שאלה, שאם נתן לו הדינר עשה שאלתו, אך נתינת החפץ נקראת בקשה, שאם נתן לו החפץ הרי זה עשה בקשתו, כי הבקשה אמורה על התכלית, והוא אע"פ ששאל מאביו דינר התכלית הוא כדי לקנות בו החפץ, והנה כאן כששאלו התלמידים אימתי בן דוד בא, תכלית כונתם לידע באיזה יום בא שזוה הוא הבקשה שלהם, ואם היה משיב להם ביום פלוני יבא הרי זה עשה בקשתם, אך כשהשיב לכשיפול השער ויבנה לא עשה בתשובה זו בקשתם, דמזה לא ידעו באיזה יום יהיה הדבר הזה, ורק ידעו שביאתו תלויה בשער אחד שיפול ב' פעמים ולא יספיקו לבנותו עד שיבא המשיח, ולכן תחלה קודם שהשיב להם גילה דעתו ואמר אני ירא שתבקשו ממני אות, תבקשו דייקא, ר"ל שתרצו ממני לעשות בקשתכם שהיא בידיעת היום, ואמר כבר אמרתם שלא תבקשו וירא אני פן אם אתן לכם אות על הסימן תבקשו ממני אות של יום בואו, דמאי אהני לכו אם אתן לכם אות על

(שמואל א' י"ז) גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך, כי לשון גם יש בו תוספת, והנחש עוד יותר רע ומזיק. וקאמר שאין ללמוד מזה כמה גדול יהיה השינוי, רק הכתוב מדבר מן ריבוי הצרות שלא יהיה השקט ושלוה, ולפיכך המשל על זה הוא כך, כמו הממונה על מצרי השדות וגובה מס מבני אדם וכאשר יבא אל השדה דומה לו כאילו בא עליו ארי, ובורח אל העיר ושם רגיל יותר להיות לו מנוח שאין הסנטר רודף אחר אדם רק כאשר ימצא אותו על השדה שממנו גובה המס. וכאשר בא לשם אז יבא עליו גבאי גובה מס המלך שחוזר בעיר, ודומה לו שבא עליו דוב, והוא בא לביתו ושם סובר שימצא מנוח שאין גבאי חוזר רק בעיר ומצא שם בניו ובני ביתו מוטלים ברעב, וזהו כאילו נשכו נחש. ואין הענין רק שיש ריבוי צרות בכל מקום, שאין מקום בלא צער, ואין מדבר מצד הצער הגדול שיהיה.

מה שמו שילה וכו'.

והנה כל רואה יתמה, איך רבי שילה אמר כי שמו שילה כשמו ורבי חנינא ג"כ קורא אותו בשמו. וכתב המהר"ל דדבר זה מורה על מעלת המשיח אשר כולל הכל, ולפיכך הוא נדמה אל המעיין בו כאילו הוא דומה לו לגמרי. ודבר זה רמזו חכמים על השם יתברך שאמר אנכי ה' אלקיך, בלשון יחיד, מלמד שעם כל אחד היה מדבר כפי מה שהוא לזקנים ככחם ולבחורים כפי כחם ולנערים כפי כחם. וזה מפני כי הוא יתברך כולל הכל, ולכך הוא נדמה לכל אחד כפי המשיג בו. וזהו ג"כ אמרו על המלך המשיח שהוא כלול מכל מעלות כמו שיתבאר, ולכך נדמה למשיג בו כפי מה שהוא. ואינו דומה לשאר צדיקים אשר יש להם שמות פרטים, אבל המשיח מפני שהוא כולל הכל לכך יקרא לו הקורא שם כפי מה שהוא הקורא, לכך תנא דבי רבי שילה אומר כי שמו שילה כשמו. וכן דבי רבי חנינא אמרי חנינא שמו וכן דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו, ולא פליגי אלו חכמים כלל.

וכתב המהר"ל עוד שהכל הוא ענין מעלתו של מלך המשיח ועניינו המיוחד, כי אנשי המעלה היו ג' והם אברהם יצחק ויעקב, והמלך המשיח כולל מעלתם, לכך אמר שאלו ג' שמות נקראים למלך המשיח. ואמרי דבי רבי שילה כי שילה שמו, כי שם זה למשיח מפני שהכל הוא שלו וכל האומות יהיו שלו ולפיכך נקרא בשם שילה, וזהו מדת יעקב כי הכל מצטרף אל יעקב והכל שלו ודבר זה עמוק מאוד. ורמזו חכמים דבר זה במדרש בפרשת בחקותי (ויק"ר פל"ז) על וזכרתי בריתי יעקב, אפילו בהמות לא נבראו אלא בזכות יעקב, ור"ל כי הכל מצטרף אל יעקב כמו שמצטרף הכל אל גוף האילן שכל הענפים נמשכים אחר גוף האילן והבן הדברים האלו, ולפיכך המלך המשיח שנקרא שמו שילה, מורה שהכל הוא שלו והכל נמשך אחריו ובה יש לו מדת יעקב כאשר ידוע לחכמים. ודבי רבי ינאי אמרי ינון שמו, זה השם נקרא

על חשיבות והגדולה, וזה כנגד מעלת אברהם שזכה לחשיבות והתרוממות שנקרא נשיא אלקים וכל ענינו היה גדולה וחשיבות. ודבי רבי חנינא אמרי חנינא שמו, זה השם על החנינא שהיה לו מאת השם, וזה השם זכה לו יצחק, עיי"ש.

ומעתה הוא מבואר כי אלו ג' שמות הם על מדת אברהם יצחק ויעקב. ומפני שאברהם יצחק ויעקב נטל כל אחד מדה ידוע במעלה, כי יש צדיקים יש להם מענין מדת יעקב, ויש להם ממדת אברהם, ויש להם ממדת יצחק, וכל כת וכת אומרת שנקרא משיח כשמו. כי באמת המשיח הוא כולל כל המעלות האלו עד שהמלך המשיח מתיחס אל כולם. והמעיין והמשיג בו קורא שם אליו כפי מה שהוא שמו כי שם עצמו הוא יותר ראשון אל הקורא משם אחר. ולפיכך דבי שילה אומרים שילה שמו ודבי רבי ינאי אומרים ינון שמו והם כתות מחולקות כל כת וכת זכר ענין בפני עצמו, והמשיח יש לו יחוס אל הכל.

וי"א מנחם בן יחזקיה שמו, כי ראוי משיח לשם הזה וראוי להיות שמו מנחם בן יחזקיה, כי הנחמה נקרא כאשר הגיע לו הצרה ומתנחם על צרתו בדבר נסתר ואין כ"כ נגלה. שאם היה נגלה לא היה נקרא נחמה. ומפני כי המשיח שיגלה במהרה בימינו אין ענינו מעולם הזה והוא נחמה נסתרת, ולכך הוא מנחם ישראל ומפני זה משיב נפשו של מי שבאה לו הצרה והלכה נפשו והוא משיב אותו, ומורה זה על מדרגה עליונה שיש לו כח להשיב את נפשו שבאה אליו הצרה ולהיות כבראשונה. וקאמר שהוא בן יחזקיה, כי אין ספק כי הנחמה משיב הנפש ומחזק אותה, ולפיכך אין ראוי שיצא המשיח רק מן אשר יש לו החוזק במציאות שהוא חשוב ואינו בריה פחותה, וממנו ראוי שיצא המשיח שהוא משיב נפשם של ישראל ומחזק אותם. כי לכך נקרא מנחם שהוא מנחם את ישראל מצרתם ומחזיק אותם, עיי"ש שהאריך עוד בדברים נפלאים.

אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות אי חיי הוא וכו'.

וביאר המהר"ל שכאן מתבאר ענינו של מלך המשיח, דהיינו שאין לחשוב כי המלך המשיח לפי גודל מעלתו ורוממותו יהיה נבדל מהכל, כמו מי שהוא גדול מאוד הוא נבדל לעצמו ואין לו צירוף אל הכלל. וזהו שאמר אי מן חיי הוא כמו אנא, שלא היה נבדל מן הכלל רק שהיה מצורף אל הכלל. ולפיכך מביא קרא והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו, כי מקרב העם ומתוכם ואינו נבדל מן העם, ואילו היה נבדל מן העם לא כתב מקרבו רק מן העם, אבל מקרב משמע שיהיה מתוכם לגמרי. ורב אמר אי מן חיי הוא כמו רבינו הקדוש ואי מן מתיא הוא

כמו דניאל איש חמודות, מפני שהיה משמע שלכך אין המשיח נבדל מן העם מפני שאינו כ"כ חשוב וגדול, ולכך אמר אי מן מתייא כגון דניאל איש חמודות ודניאל היה חשוב מאוד מאוד, ונקרא איש חמודות מפני שהיה נחמד על הבריות, וכך יהיה המשיח שעם מעלתו וחשיבותו יהיה נחמד ומקובל על הבריות. שאם היה נבדל ופרוש לא נקרא חמודות שהוא מקובל על הבריות. שאין אדם כמו זה מקובל על הבריות. והטעם שצריך שיהיה למשיח דבר זה מפני כי לעתיד יהיו ישראל לעם אחד לגמרי, לא כמו שהיו ישראל מחולקים לשנים מלך יהודה ומלך ישראל, ולעתיד מלך אחד לכולם וע"י המלך הם אחד לגמרי.

עתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד דוד אחר וכו'.

וכתב המהר"ל דנראה דכך פירושו, שר"ל עתיד הקדוש ברוך הוא מעמיד להם דוד אחר, ומדאמר דוד אחר ש"מ אותו דוד לא יהיה בזכות דוד, שאל"כ לא אמר דוד אחר, שכל בנים נקראים מלכות דוד, אף בניו ובני בניו נקראו בשם מלכות דוד ולא נקרא זה דוד אחר. ואף על גב שהוא ג"כ מזרע דוד, אינו עומד בזכות דוד ולכך נקרא דוד אחר. ומקשה והא כתיב ודוד עבדי נשיא, כי מלכות דוד נקרא דוד עבדי, ומתריץ כגון קיסר ופלגא דקיסר. וביאור ענין זה כי המשיח יהיה כ"כ במדרגינה העליונה שיהיה תחתיו עוד אחר שיהיה במדרגינת דוד המלך, וז"ש ודוד עבדי נשיא להם, וזהו נאמר על הקיסר, ויהיה תחתיו פלגא דקיסר למעלת הקיסר עד שיהיה הקיסר בתכלית המעלה. כי המשיח קודש קדשים לגמרי, כי על שם תוספת קדושתו נקרא משיח, כי לשון משיח מורה על הקדושה העליונה שנמשח בשמן הקודש, והוא בשביל זה קדש קדשים לכך יש תחתיו פלגא דקיסר שהוא קודש בלבד. ודברים אלו עמוקים מאוד במעלת המשיח עיי"ש.

איך אאבד אלו מפני אלו.

ואם כן תמוה איך באמת לבסוף יאבד אלו מפני אלו. וכתב הבן יהודע דנ"ל דהן אמת דהאדם הוא מעשה ידיו יתברך, אך אם יחטא ויקלקל מעשיו פוגם בכל אבריו ומשתנה צורתו בעיני החיות, וכמו שאמרו רז"ל [שבת קנ"א ע"ב] אין החיה שולטת באדם אלא אחר שיחטא שנדמה לה כבהמה, כי קודם שיחטא כתוב באדם [בראשית ט' ב'] ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ, וכן אמרו בזוהר הקדוש דהחטא מעביר צלם הקדוש מעליו ומשתנה ממש, וא"כ אחר שחטאו והרשיעו גרמו לשנות מעשה ידיו יתברך, ואין נקראים עתה מעשה ידיו, ורק ישראל שמועלת להם התשובה אע"פ שחוטאים ומשתנים, הנה כשיעשו תשובה עובר השינוי מהם וחוזר הצלם הקדוש להם, ואז הם חוזרים להיות מעשה ידיו יתברך, וא"כ בדין הוא שיאבד העכו"ם מפני ישראל.

ובזה יובן בס"ד הכתוב [תהלים ק"ב כ"ז] המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו, פירוש דוד המלך ע"ה אומר על העכו"ם המה יאבדו מפני ישראל, משיבה לו רוח הקודש מה תרצה שאתה תעמוד, כלומר אתה ראש אומת ישראל שהאומה כולה נכללת בכך, והעכו"ם כולם כבגד יבלו, והלא אלו מעשה ידי ואלו מעשה ידי, ואיך אאבד אלו מפני אלו, והשיב דוד המלך ע"ה כך שורת הדין נותנת ומחייבת דכלבוש תחליפם, יען כי הם מצד עצמם יחלופו שנשתנו מכח רשעתם, ואין נחשבים עתה מעשה ידיך, ורק ישראל לבדם שמתקבלים בתשובה הם נחשבים מעשה ידיך:

היינו דאמרי אינשי רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה.

רש"י כתב, כשרץ השור ונפל מעמידן סוס במקומו באבוסו מה שלא היה רוצה לעשות קודם מפלתו של שור, שהיה חביב עליו שורו ביותר, וכשמתרפא השור היום או למחר ממפלתו קשה לו להוציא סוסו מפני השור לאחר שהעמידו שם, כך הקדוש ברוך הוא כיון שראה מפלתן של ישראל נותן גדולתו לעובדי כוכבים, וכשחוזרים ישראל בתשובה ונגאלין קשה לו לאבד עובדי כוכבים מפני ישראל. והקשה הבן יהודע דהדבר תמוה הוא, דבהאי אמרי אינשי ליכא משמעות לעיקר הדבר דמייתי עליה המשל הזה, כי הוא מייתי זה על מה שאמר היאך אאבד אלו מפני אלו, דקשה לאבד העכו"ם מפני ישראל, ובמשל דאמרי אינשי לא נזכר מזה כלום ולא אתמר במשל אלא רק שהביא הסוסיא והניח באבוס השור, שזה יורה על מה שנתן גדולת ישראל לאומות העולם שהניח אומות העולם במקום ישראל, והיכא קאמר במשל על עת שחוזרין ישראל בתשובה שקשה לפניו יתברך להסיר אומות העולם ולהחזיר את ישראל למקומן.

וכתב הבן יהודע דנ"ל כי במשל קאמר כשנפל השור דאי אפשר להעמידו באבוס שלו מביא סוסיא ומניחה באבוס השור, וקשה למה הביא הסוסיא, וכי הסוסיא אין לה אבוס לעצמה והלא הסוסיא יקרה יותר מן השור ובודאי יש לה אבוס, והוה ליה למימר שיביא החמור ויניחו באבוס השור, משום דהחמור מחמת גריעותו אין עושין לו אבוס אלא משליך התבן לפניו ונותן לו השעורים בכיס ותולהו בצוארו ואוכל, ועל כן אחר שנפל השור ואין ראוי להעמידו על האבוס שלו שנשאר אבוסו ריקן יביא החמור שאין לו אבוס ויעמידו באבוס השור, ואמאי לא נקטי המשל דאמרי אינשי בהכי שבנפילת השור יביא החמור ויעמידו באבוס השור, אלא ודאי שמע מינה הא דאינו מביא החמור הגרוע שאין לו אבוס ומעמידו באבוס השור, היינו מפני שחושב דאחר שיתרפא השור קשה לו להעביר החמור מן האבוס ולהניח השור על אבוסו, אע"פ דהחמור גרוע, לכך מביא הסוסיא שהיא בלאו הכי

יש לה אבוס, דאז כשיתרפא השור יעביר הסוסיא מן האבוס של השור ויחזיר השור לאבוסו מפני שהסוסיא יש לה אבוס לעצמה ועתה יחזירנה לאבוס שלה, ולפי זה שפיר מביא הא דאמרי אינשי הנזכר על דבר זה שאמר איך אאבד אלו מפני אלו:

ואלא מאן אכיל להו חילק ובילק אכלי להו.

כתב הבן יהידע, פירוש בני אדם פחותים וגרועים מאד שהיו בזמנם ששמותם היו כך, אחד שמו חילק ואחד שמו בילק, וכן אומרים בלשון ערבי על בני אדם פחותים ג'עיט ומע'ט, וגם אלו הם שמות שני בני אדם שהיו בארצות הערב אלו בזמן קדמון ששמותם כך ולכן כל הפחותים מכנים אותם בשמם זה. מיהו נ"ל בס"ד כיונו בתלמודא בשמות אלו על אדום וישמעאל, והיינו חילק אדום שקליפתם הזיר שיש לו סימן טהרה אחר שפרסותיו סדוקות וזהו חילק, אך בילק הוא ישמעאל שקליפתו גמל שיש לו סימן אחד של טהרה שהוא מעלה גרה שיש בזה ענין פתיחת הפה, והיינו מעלה גרה:

ומה שאמר עתידין ישראל דאכלי שני משיח. נ"ל שני אינו ר"ל שנה ושנות אלא לשון שְׁנַיִם, כלומר דאכלי שני משיחים שהם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף, שלא יהרג משיח בן יוסף ויאכלו ישראל מטוב ממשלתו, ומקשי רב יוסף פשיטא, ומשני לאפוקי מרבי הלל דאמר אין משיח לישראל, משיח בסתם קאי על משיח בן יוסף, וסבר רבי הלל שלא יהנו ישראל אלא ממשיח בן דוד, אבל משיח בן יוסף כבר אכלו את טובו וזיוו והדרו בימי חזקיה שנתגלגל בחזקיהו המלך ע"ה וגם גוג ומגוג נתגלגלו בסנחריב. ומה שאמר רב יוסף [לקמן צ"ע] שרא ליה מריה לרבי הלל, מפני שהבין דקאי רבי הלל אכלהו גם על משיח בן דוד, או אפשר דגם רב יוסף הבין בכוונת רבי הלל כדברינו דקאי רק על משיח בן יוסף, ומקשי ליה מפסוק הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא, דמסיים ביה עני ורוכב על חמור, שזה הכתוב מוכרח לפרש אותו על משיח בן יוסף שיבא תחלה קודם משיח בן דוד, וא"כ איך יאמר דאכלהו למשיח בן יוסף בימי חזקיהו:

אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו.

כתב הבן יהודע, נ"ל דהיה מקובל אצלם שבכל דור ודור יבא נצוץ מן משיח בן יוסף ויתגלגל באיזה צדיק שבדור, על דרך שאמרו רז"ל על משה רבנו ע"ה שבכל דור יבא נצוץ ממנו בצדיק שבדור, וכבר נודע מכתבי רבינו מה"ר חיים ויטל ז"ל שרבינו האר"י זלה"ה היה בו נצוץ משיח בן יוסף, וכבר הזהיר רבינו האר"י זלה"ה לתלמידיו לכיין בכל יום בתפלת העמידה באומרם וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין, על משיח בן יוסף שהוא נקרא כסא דוד, וכנזכר בשער הכונות. והנה הם היתה קבלה בידם כי נצוץ משיח בן יוסף אשר יבא בכל דור

בצדיק שבדור יבא בצדיק שהוא מזרע דוד המלך ע"ה, ולכך קורין אותו בשם כסא דוד, ובא רבי נחמן לומר דאין הכונה שיהיה בזרע דוד ממש, אלא אפילו כגון אנא שאיני מזרע דוד ורק אשתי בת ריש גלותא היא מזרע דוד אפשר שנחשב איש זה מזרע דוד משום בעל כאשתו ויתגלגל בו נצוץ משיח בן יוסף, ולכן אמר כגון אנא, לעשות דמיון בעצמו ולכן לא אמר אנא הוא, דאין כונתו להתגדל ולומר שבי נצוץ משיח בן יוסף, אלא אמר שיבא אפילו באדם כמוני דרק אשתי היא מזרע דוד המלך ע"ה.

ומה שאמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, גם כן כונתו על נצוץ משיח בן יוסף שיבא בכל דור, ואמר כגון רבינו הקדוש שהיה מזרע דוד המלך ע"ה מנוקבייא, וסבל יסורין רבים להגין על הדור מאיליו ומעצמו, כאשר סובל משיח בן יוסף יסורין, וכמו שאמרו לעיל שעליו נאמר והוא מחולל מפשעינו, ולכן אם ימצא בדור צדיק מזרע דוד המלך ע"ה וסובל יסורין קשים, זו הוכחה שיש בו נצוץ משיח בן יוסף. ואמר עוד אי מן מתיא כגון דניאל איש חמודות, כי גם הוא היה מזרע דוד המלך ע"ה, כי היה משבט יהודה וסבל יסורין בשביל ישראל, כדכתיב בדניאל [י] בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבועים ימים לחם חמודות לא אכלתי ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי עד מלאת שלשת שבועים ימים, ועוד אמר שם ויאמר אלי אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני אלקיך נשמעו דבריך ואני באתי בדבריך.

דף צ"ט ע"א

ימות המשיח ארבעים שנה וכו'.

כתב המהר"ל, וביאור מחלוקתם, כי סבירא ליה לרבי אלעזר כי המשיח אינו רק שיוציא אותם מן הגלויות, ואחר שהוציא אותם מן הגלויות יהיה הקדוש ברוך הוא בעצמו ובכבודו מנהיג את ישראל. ודבר זה יהיה עוד מעלה יותר, רק כי עיקר ההוצאה מן הגלות הוא ע"י משיח, ולכך ימי המשיח ארבעים שנה כי תהיה ההוצאה מן הגלות עד שיבאו לכלל מנוחה והשקט ארבעים שנה, כמו שהיו כשיצאו ממצרים שהיו ארבעים שנה במדבר עד שבאו לכלל מנוחה.

ומה שאמר הלל אין משיח לישראל ח"ו לא היה כופר במשיח, אבל היה סובר כי השם יתברך יגאל אותם בעצמו. וא"כ אמאי קאמר שרי ליה מריה, דאין זה קשיא דכל מי שאמר דבר ויראה סתירה מבוארת בכתוב נאמר עליו שרי ליה מריה ודבר זה מצאנו ג"כ בשאר מקומות. תדע לך דהא למ"ד ימי המשיח מ' שנה או ג' דורות מה יהי אח"כ, אלא אחר שכלו ימי המשיח יהיה השם יתברך מנהיג אותם או שישפוך רוחו על כל בשר

ויהיו כולם חכמים כולם נבונים כולם יודעים התורה. וכך הוא דעת הילל אין משיח לישראל ר"ל כי יהיו נגאלים ע"י השם יתברך.

ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה.

כתב הבן יהודע דנראה הכונה על איכות שלהם, דאפילו אם ישאר מאלף השישי שלש מאות שנה או מאתים יהיו חשובים בעיני ישראל שבעת אלפים שנה, וזה דוקא לישראל, אבל אומות העולם רואין אותם בקוצר ימים. ומה שאמר רב יהודה אמר שמואל כמיום שנברא העולם ועד עכשיו, פירש הרמ"ה ז"ל כונתו לאמר כמיום שנברא העולם ועד יום שיבא המשיח בו, אך אמר עד עכשיו לפרסם אמונתו שבטוח ומצפה לביאתו בכל יום, וכן ביום ההוא שמדבר בו, על דרך שאמר היום אם בקולו תשמעו.

כל הנביאים לא נתנבאו וכו'.

כתב המהר"ל, דהנה לדעת רבי יוחנן יהיה נוהג בזמן ההוא בדברים יוצאים חוץ ממנהגו של עולם הטבעי. וזה מפני כי לימות המשיח יהיה אל השם יתברך חיבור גמור אל עולמו וכדכתיב (זכרי' י"ד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ויהיה נקרא ככתבו. ומאחר כי נקרא ככתבו זה מורה כי השם יתברך לגמרי עם עולמו, ולא יהיה נוהג עולמו על פי מנהג הטבע, רק שלא על פי הטבע, וכל הנביאים שהתנבאו על דברים שאינם טבעיים לימות המשיח התנבאו. אבל שמואל סבר כי לימות המשיח יהיה נוהג על פי טבעו רק כי מפני שהוא ימות מלך המשיח שיהיה מולך על העולם לא יהיה שעבוד מלכויות.

זהו אפיקורס.

ובביאור מילת אפיקורס כתב המהר"ל דנראה כי עיקר האפיקורס מלשון אפיקורת, שנוהג הפקר בעולם כאילו הוא בלא מנהיג לכך אין עליו מורא כלל, וזהו ענין אפיקורס שכל מי שיש בו דעת זאת כאילו מפקפק במציאות השם יתברך, ולא בעי למימר שהוא אומר לגמרי אין אלקים, זה אינו, רק שאינו חש למורא שמים וזה נקרא אפיקורס. ולפיכך לקמן פליגי באפיקורס למר הוי אפיקורס המבזה את חכמים, ולמר שמבזה חבירו בפני חכמים, ששניהם אילו היה עליו מורא שמים לא היה מבזה חבירו בפני החכם. ודבר זה שהוא נוהג הפקר בעולם ומגלה פנים בתורה כמו שמפרש לקמן. והשתא הוי שפיר שסידר קודם אפיקורס ואח"כ מגלה פנים בתורה שלא כהלכה ואח"כ מפיר בריתו של אברהם, התחיל בעליון דהוא אפיקורס שזאת העבירה שחוטא בו יתברך, ואח"כ בתורתו ואח"כ מפיר בריתו יתברך. והוא דלקמן משמע דמגלה פנים בתורה הוא יותר חמור, דקאמר שהמבזה את חבירו בפני ת"ח הוי אפיקורס והמבזה ת"ח עצמו הוי מגלה פנים, וא"כ הוי מגלה פנים

יותר חמור, נראה דאדרבה, מפני דאפיקורס שחוטא בו יתברך, ולפיכך בכל דהוא נקרא אפיקורס כאשר מבזה חבירו בפני ת"ח, אבל מגלה פנים בתורה לא הוי רק עד שמבזה ת"ח.

ואין להקשות כיון שהוא אפיקורס מה לי אם הוא מגלה פנים או לא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה וכי יש חטא יותר מזה, בודאי אין זה קושיא דהא דהוי אפיקורס כאשר מבזה חבירו בפני ת"ח היינו דהוי קצת אפיקורס בזה, ואין ספק שאין זה אפיקורס גמור. והשתא זכר אלו שלשה כסדר לפי חומר שלהן.

וביאר המהר"ל מדוע שלש אלו נקראים כי דבר ה' בזה, כי פי' דבר ה' היינו הדבר שהוא מתחייב ממנו בעצם ובראשונה, ולפיכך כתיב כי דבר ה' ולא כתיב כי דברי ה' בזה, ולכך דרשו אותו על אפיקורס שזה שנוהג אפיקורסות כאילו אין אלקים עמו, שזהו בודאי בכלל דבר ה' בזה, כי היסוד הראשון הוא שהוא יתברך אלקי הכל, ולכך כתיב אנכי ה' אלקיך קודם הכל, ואח"כ יש לקבל גזירתו יתברך שהוא גוזר על הבריות, ולכך אלו שניהם הם בכלל דבר ה' בזה, אפיקורס והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, כי הראשון שאין לו יראת שמים וכאילו חוטא במצות אנכי שהוא קודם אל הכל והוא דבר ה' הראשון, והמגלה פנים בתורה הוא חוטא בתורה שהיא המצוה מן השם יתברך אחר שיש לקבל אלקותו.

ומתחלה דרש דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים, כלומר שזהו מבזה לגמרי דבר ה' שכופר בתורה לגמרי. ואין לדרוש דבר ה' בזה האומר אין אלקים, שזה לא נקרא דבר ה', ולכך דרש תחלה על תורה מן השמים שזה בודאי מבזה דבר ה' ממש. ואח"כ דבר אחר זה אפיקורס, כלומר שלעולם יש לדרוש שחוטא בו יתברך שנוהג כאילו היה עולם של הפקר ואין עליו יראת שמים. אבל אין הפירוש שהוא אומר לגמרי אין אלקים, רק שהוא אפיקורס שנוהג מנהג הפקר ופורק עולו. וזה נקרא ג"כ דבר ה', לפי שהמבזה דבר השם נוהג אפיקורותא בו יתברך כאשר מבזה דבר ה'. וזה שמבזה חבירו בפני ת"ח מבזה דבר ה', שהרי דבר הוא יתברך אנכי ה' אלקיך שיש לירא מפניו, ונאמר את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח, וזה שמבזה חבירו בפני ת"ח ואינו חושש לכבוד ת"ח הוא נוהג אפיקורותא בו יתברך. ואח"כ זכר שמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, וזה ג"כ מבזה דבר ה', ואח"כ המפיר בריתו של אברהם אבינו שזאת המצוה שהיא התחלת הברית שיש לישראל עם השם יתברך.

ומדוע העונש על זה הוא הכרת תכרת הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא, כי יש לאדם שהוא הנברא חיבור עם בוראו, וצירוף וחיבור זה הוא על ידי התורה שהיא גזירת השם יתברך. והתורה היא ברית והחיבור

שם קדושה אלקית, וכל מי שמבטל אלו דברים אין ראוי לעולם הבא הנבדל, ופי' זה ברור מאוד.

ובמסכת אבות (פ"ג) גרסינן כך, המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמלביין פני חבריו ברבים ומפיר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, ויש להבין כי כל אלו הם הדרך אל עולם הבא, וכאשר חוטא בכל אלו דברים בטל העולם הבא אצל אותו אדם, והבן אלו דברים איך מתחיל מלמטה עד המדריגה העליונה. וכתב עוד המהר"ל דנראה כי אף באחד מכל אלו אין לו חלק לעולם הבא, ולא דוקא בכולם.

חוי' מדקדוק אחד וכו'.

כתב המהר"ל, לפי שכל התורה היא אחת בלתי מחולקת, וראיה לזה שהרי אפילו אות אחת נמי מעכב בס"ת, וא"כ אם מבזה דקדוק אחד הוא בכלל דבר ה' בזה כמו אם היה מבזה כל התורה כיון שהתורה היא אחת אין זה בלא זה.

מי שאינו מלמד וכו'.

ביאר המהר"ל, מפני כי ראוי לפרסם דבר ה' לאחרים, וזה כבוד התורה כאשר מפרסם את התורה לאחרים, ומי שאינו מלמדה עד שאין דבר ה' נמצא אצל אחרים גם כן בזה הוא מבזה דבר ה', כי בודאי כבוד תורתו נתברך כאשר הוא אצל הכל כך יראה.

דומה לזרע ואינו קוצר.

והטעם לזה כתב המהר"ל, כי הזריעה הוא שנותן הזרע באדמה והזרע הוא מחובר אל האדמה והקצירה הוא שקוצר את התבואה מן האדמה. וכן האדם שלומד תורה הוא שזורע באדם הגשמי התורה השכלית והתורה שבאדם גדילה בו ועומדת באדם מצורפת אל החומר, וכאשר הוא חוזר עליה אז הוא קוצר, שמברר את התורה עד שהיא שכלית לגמרי נבדלת מן האדם ואין לה צירוף עוד אל החומר, וקודם לכך היה לתורתו חיבור אל החומר כמו התבואה שהיא גדילה בארץ וכאשר חוזר עליה אז השכל הוא קוצר מן האדמה. וסיים המהר"ל, ובעו"ה והעצומים בדור הזה כולם עוברים לכך נשארנו ערומים ופחותים מכל חכמה ויראת שמים כי אם אין התורה אין יראת שמים, עיי"ש.

כל הלומד תורה ומשכחה וכו'.

וכתב המהר"ל, ר"ל שאל יחשוב האדם כאשר ישכח תורתו שהוא דומה כאילו שכח אחד מן הדברים דעלמא ששמע, שדבר זה אינו כך, רק כמו האשה שיולדת וקוברת בניה הרי היא קוברת תולדה שהיא בריאה גמורה ונקרא זה הפסד, כך כאשר ישכח התורה שקנה קנין התורה הוא נקרא הויה שלימה ויותר משאר הויות, ולפיכך הוא דומה לאשה שיולדת וקוברת בניה כך התורה שקנה הוא תולדת האדם אשר הוליד.

בעצמו שבין האדם לבוראו, ולכך נקראו לוחות הברית לפי שהתורה היא הברית והחבור בין הקדוש ברוך הוא ובין האדם. וכאשר האדם מחזיק עצמו שהוא נברא מן השם יתברך והוא מוכן לקבל החיבור ומודה בתורה שהיא עצם החיבור והברית ומודה בו יתברך שבו האדם קשור, הרי הוא מקושר ומחובר עם השם יתברך. אבל המפיר בריתו ויש לו ערלה הרי אין ראוי לחיבור, כי הערלה הוא ההבדל בין השם יתברך ובין האדם עד שאי אפשר לו החיבור, שכך כל הערלה היא כסוי והפרשה והבדלה מן השם יתברך. וכאשר מגלה פנים וא"כ אין רוצה בחיבור הזה שהוא התורה, וכאשר הוא אפיקורס נוהג הפקרות בו יתברך שבו הקישור, הנה הוא מבטל החיבור והקישור הזה שיש לאדם בו יתברך. ויש כאן הפרת ברית מן השם יתברך, ואז נאמר הכרת תכרת כאשר אין לו הדברים הגורמים החיבור וע"י אלו ג' הם החבור. ולכך דרש עליהם כי דבר ה' בזה, שר"ל שהוא מבזה הדבר שהוא מן השם יתברך בעצם וזה נקרא דבר ה', ואלו דברים נחשבים שהם מן השם יתברך בעצם, האחד שיהיה עליו יראת הבורא כמש"נ אנכי ה' אלקיך והשני התורה שהיא דבר ה'.

מכאן אמר ר"א.

כתב המהר"ל, נראה דהכי פירושו, מאחר שאנו דורשין מן דבר ה' בזה שמי שהוא מבזה דבר ה' ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה אין לו חלק לעולם הבא, יש לדרוש ג"כ כל אלו הדברים, דהיינו המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות וכו'. כי סבר ר"א דטעם שהמבזה דבר ה' היינו האומר אין תורה מן השמים או מגלה פנים בתורה שלא כהלכה לכך אין לו חלק לעולם הבא, כי הוא מבזה דבר ה' כמו זה האומר אין תורה מן השמים או מגלה פנים בתורה שלא כהלכה ואין דבר אלקי יותר מזה, ואיך יהיה לו חלק בעולם הקדוש הבלתי גשמי האלקי ולכך אין לו חלק בעולם הבא. וכך הוא הדין המחלל הקדשים מפני שעליהם שם הקדושה האלקית, וכל אשר עליו שם קדושה כמו הקדשים וכמו המועדות שהם מקרא קודש, והמפיר בריתו של אברהם הוא גוף הקדושה שנתן השם יתברך באדם וכמו שאמרנו בברכה אשר קדש ידיד מבטן ואין לך מצוה שהוא קדושת האדם מבטן כמו המילה.

גם יש לדקדק במה שאמר ומפיר בריתו של אברהם אבינו כי האדם הוא גשמי, ומצוה זאת שהיא המילה נותן לו חבור ודבוק אל השם יתברך שהוא נבדל מכל וזה מבואר. וכן המגלה פנים בתורה שלא כהלכה, דבר זה ביארנו כי הוא מבזה התורה אלקית השכלית. והמלביין פני חבריו כי האדם אשר צלמו הוא צלם אלקים כדכתיב ויברא אלקים את האדם בצלמו, ולכך באדם דבק בפרט בפניו ענין אלקי, והמלביין פני חבריו ומבטל פנים זה שהוא צלם אלקים הוא מסולק מן עולם אשר הוא קדוש נבדל בלתי חמרי. וז"ש כי על חמשה דברים אלו יפול

ביאר המהר"ל, בא לבאר לך כי לפי מעלתה ומדרגתה אין ראוי שיהיה הלימוד בה שלא בקביעות, ודבר זה פחיתות גדול לתורה, כי דבר זה ענין מקרה ואין ראוי שיגיע האדם לתורה במקרה, כי הדברים השפלים הפחותים הם במקרה, וז"ש כי מי שלומד תורה לפרקים עליו נאמר נואף אשה חסר לב, פי' כי הוא דומה למי שנואף עם אשה שאין לו אשה מיוחדת, שמי שיש לו אשה מיוחדת אומרין עליו שיש לו אשה, ומי שיש לו זונה אין אומרין שיש לו אשה רק זונה. כך הוא מי שלומד תורה לפרקים ובמקרה, אין נחשב שיש לו תורה והוא נחשב פחיתות כמו שנחשב פחיתות כאשר יש לו זונה כי הדבר שהוא במקרה הוא פחיתות.

ומה שאמר חסר לב ר"ל שאינו נחשב מציאות כלל, כי הלב בו תלוי חיותו ומציאותו, וזה שהוא עוסק בתורה לפרקים חסר מציאות, שכל אשר הוא נמשך אל דבר שהוא במקרה כמו הנואף שאין לו אשה מיוחדת רק דרך ארעי ודרך מקרי, אינו נחשב מציאות בעצם רק מציאות מקרי. האשה היא השלמת מציאות האדם עד שהוא מציאות שלם, וכאשר יש לו אשה מיוחדת יש לו מציאות בעצם לא במקרה, אבל כאשר הוא נואף אשה, שדבר זה במקרה בלבד לפי תאוותו שמגיע לו, הנה הוא נחשב מציאות של מקרה. וכך התורה שהיא השלמת האדם ולכך נקראת אשה שהאשה היא השלמת האדם, אם למד תורה לפרקים דבר זה הוא במקרה והיא השלמה במקרה, והוא חסר לב, ר"ל שהוא אינו נחשב מציאות.

כל המלמד את בן חבירו תורה וכו'.

כתב המהר"ל, וביאור דבר זה כי כאשר משלים את בן חבירו בתורה כאילו עשאו, כי לפני זה אינו נחשב בריה רק כאילו אין בו ממש והוא עשאו. ומה שאמר ר"א כאילו עשאו לדברי תורה, פירוש, כי דברי תורה שאינם נמצאים אצל בן חבירו ועתה נמצא אצלו דברי תורה, הנה בזה כאילו עשאו לדברי תורה כאשר ילמד לבן חבירו תורה. ודוקא אמר בן חבירו אבל אם ילמד את חכם אחר לא נחשב כאילו עשאו, שהרי כבר היה בן תורה אף על גב שלא היה לו דבר זה שלמד ממנו. וגם לא נחשב בשביל זה שעשה לדברי תורה, כי לא שייך לומר כך רק כאשר ילמד לבן חבירו תורה שאז ע"י התורה שילמד בן חבירו נחשב כאילו עשאו כמו שאמר לפני זה, ומפני זה נחשב גם כן כאילו עשאו לדברי תורה. כי דברי תורה אלו הם משלימים את האדם ונותנים מציאות אל האדם, אבל המלמד לחכם שלא נשלם ע"י תורה שקבל ממנו לא שייך עשייה בדברי תורה שלמד.

ורבא שאמר כאילו עשאו לעצמו, וזה שמקבל האדם עצמו השלמה יותר ע"י שמשפיע לאחרים ומוציא תורה אל הפועל כאשר הוא משפיע אל אחר. ודבר זה מגיע

פירוש, שאין ענין התורה הידיעה בלבד דהיינו שידע התורה וכאשר כבר ידע התורה אין צריך לו עוד, ואין זה רק התורה היא הזמר, שאין שלימות הזמר בידיעת הזמר רק כאשר הוא מזמר אותו, וגם אין שלימות הזמר כשמחשב בו רק כאשר מוציא אותו אל הפועל בפה. לכך אמר זמר בכל יום, כלומר אף על גב שלמד תורה, וידע התורה יש לו ללמוד יום אחר יום אותה תורה ג"כ, ולא במחשבה בלבד רק בפה, שהתורה היא כמו זמר שהוא בפה.

וטעם כל זה, כי כאשר מזמר בכל יום אז הוא דבק בתורה, שהיא דרכי ה' ומאת ה' נתנה תורה, והיא מביאה האדם אל השם יתברך. ואם למד במחשבה אין התורה נמצאת בפועל, כי המחשבה אינה דבר שנמצא בפועל רק הדבר שהוא בפה יש לו מציאות בפועל, ומכיון שיש לתורה מציאות בפועל היא עומלת לו במקום אחר. והבן מה שאמר הוא עמל במקום הזה, הוא עולם התחתון, ותורתו שהיא בעצמו נבדלת מן הגוף היא עומלת לו במקום אחר דהיינו בעולם הנבדל, שעל ידי התורה הוא דבק בעולם הנבדל אז מביאה לו התורה החיים. וכל זה כאשר תורתו הוא בפועל, והיינו שהתורה היא לו זמר בכל יום שעמל בתורה בפועל, וזהו עיקר למוד התורה. ומסיים המהר"ל, ואני אומר שאין לברך על התורה כאשר לומד במחשבה ובעיון בלבד.

דף צ"ט ע"ב

ואיני יודע אם לעמל פה או לעמל מלאכה.

כתב הבן יהודע, נ"ל כי דורשי רשומות אמרו, לעמל יולד ראשי תבות לעמ"ל הוא לילמוד ע"ל מ'נת לילמד, ויש דורשים לעמל ר"ת לילמוד ע"ל מ'נת לעשות, ופליגי בזה, דמר סבר תלמוד גדול ממעשה, לכן דורשים על מנת ללמד, ומר סבר מעשה גדול, לכן דורשים על מנת לעשות, ומכל מקום מדבריהם אם מלמד תורה לתלמידים ובאה לידו מעשה מצוה, מר סבירא ליה תדחה המצוה את הלימוד ויעזוב התלמידים ויעשה המצוה, ומר סבירא ליה לא תדחה המצוה את הלימוד, ולזה אמר אם לעמל פה שהוא הלימוד בפה דדרשינן על מנת ללמד, או לעמל מלאכה הוא מלאכה של עשיית המצות דדרשינן על מנת לעשות, כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו, הוי אומר לעמל פה נברא דהיינו הלימוד של התורה לאחרים שהוא בפה, ולפי זה דרשינן לעמל ראשי תבות לילמוד ע"ל מ'נת לעמל תורה או לעמל לילמד. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה או לעמל שיחה, פירוש הכתוב אומר פיהו ולימוד התורה הוא בפה, וגם שיחה זו תפלה היא בפה, ודרשינן נמי לעמל ראשי תבות לילמוד ע"ל מ'נת לשיח ר"ל להתפלל, ומסיק כדעת האומרים דלעמל תורה נברא. וכן כתב גם רבינו צדוק הכהן מלובלין:

לעצמו והוא השלמה עליונה לאדם, שהוא בפועל הגמור כאשר משפיע תורה לאחר, והנה הוא עצמו כאשר יושלם בהשלמה הזאת העליונה שמשפיע תורה לאחר, נחשב כאילו עשאו לעצמו, כי אז יש לו מדריגת השכל לגמרי אשר הוא משפיע ומוציא אותו אל הפועל.

כל העוסק בתורה לשמה וכו'.

ביאר המהר"ל, כי התחתונים והעליונים מחולקים, שאלו הם עליונים ואלו הם תחתונים ואין להם שיתוף ביחד כלל. ומי מחבר אותם, התורה מחברת אותם שהיא מעליונים ועומדת בתחתונים, ולפיכך התורה מצרף ומחבר עליונים לתחתונים. וכך אמרו במדרש (שמו"ר פי"ב) קודם שנתנה התורה היה השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, ומשניתנה תורה וירד ה' על הר סיני ומשה עלה אל ה', הרי לך כי אם לא היתה התורה הרי היו העליונים והתחתונים מחולקים ואין זה שייך לזה והתורה מחברת, ולכך עושה שלום בין פמליא של מעלה ובין פמליא של מטה, השלום הוא החבור שאינם מחולקים עוד.

והוסיף לומר כאילו בנה פלטרין של מעלה ופלטרין של מטה, ור"ל כי אין לתחתונים קיום זולת חיבור עליונים לתחתונים ולאחד אין קיום לעצמו, ומכ"ש שאין לתחתונים קיום כי אם ע"י עליונים, כי העליונים והתחתונים ראוי שיהיו אחד ובוה יש קיום לעולם ולחצי דבר אין קיום. ולפיכך אמרו במדרש (שבת פ"ח א') הוסיף ה' בששי לומר כי שמים וארץ הם תלויים ועומדים עד ששי בסיון אם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו יחזור העולם לתוהו ובהו. וזה מפני כי ע"י התורה יש חיבור לעליונים ותחתונים, ואם ישראל יקבלו את התורה אז יש חבור עליונים לתחתונים ויש קיום לעולם, ואם לאו יחזור הכל לתוהו ובהו.

והוסיף לומר כי הוא מגין על כל העולם, ודבר זה עוד יותר כי כאשר עוסק בתורה לשמה אז יש לעולם קישור עם השם יתברך והוא תחת צל הקדוש ברוך הוא ע"י התורה, ואם אין התורה הרי העולם מסולק ממנו, ולפיכך מגין הוא על כל העולם, כי כאשר העולם הוא תחת צלו של הקדוש ברוך הוא יש לו הגנה ושמירה כדכתיב (ישעי' נ"א) ובצל ידי כסיתך. והוסיף לומר אף מקרב את הגאולה, ודבר זה אין צריך לבאר כי העוסק בתורה מקרב את הגאולה, שאין לך בן חורין רק מי שעוסק בתורה (אבות פ"ו), ודבר זה מעלה אחרונה, כי הראשונה אינה רק שהעולם הזה הוא אל השם יתברך ע"י התורה והוא דבק בו יתברך, ואילו זה שמקרב את הגאולה, דהיינו שהשם יתברך לוקח את ישראל שיש להם התורה אליו והם נבדלים מן כל העולם, כי זה ענין הגאולה שהשם יתברך לוקח את ישראל אליו. וזהו ע"י התורה יש לישראל דביקות בו יתברך ויוצאים מתחת

העולם הגשמי. ודוקא כאשר עוסק בתורה לשמה שאז הלמוד כפי מה שראוי להיות, אבל כאשר אין התורה כפי מה שראוי לה להיות אין לה מדריגת התורה שיש לה דברים אלו שהרי עוסק בתורה לכונה אחרת.

דף ק' ע"א

שקורא רבו בשמו.

כתב המהר"ל, כי זה אף על פי שאינו מבזה את התורה מ"מ אינו נותן כבוד לרבו כמו שמחויב ורבו הוא עצם תורתו, ולפיכך זה נחשב אפיקורס שנוהג אפקירותא בתורה.

מפני מה נענש גחזי מפני שקרא לרבו בשמו.

כתב המהר"ל, נראה כי רבי יוחנן בא לתרץ קושיא מפני מה יצא תלמיד שאינו הגון מן אלישע, וכמו שאמרו בברכות (י"ז א') שלא תהא סיעתנו כמו סיעת אלישע שיצא ממנו גחזי. ועל זה אמר אילו היה נחשב אלישע רבו לגחזי היה זכות אלישע מגין עליו. עתה שלא נחשב אליו רב כלל שהרי לא קראו בשם רב רק בשמו ולכך לא היה מגין זכות אלישע עליו.

והבן יהוידע כתב, כתב הרב עיון יעקב אע"ג שקראו בשמו היה אחרי שכבר נדחה, מכל מקום שמעין מינה דודאי הוה רגיל לקראו בשמו מקמי הכי נמי, ע"ש, ואע"ג דקודם שנצטרע מפורש להדיא בכתוב כשהלך אצל נעמן קראו אדוני ולא קראו בשמו דכתיב [מלכים ב' ה' כ"ב] אדוני שלחני אליך, התם שאני, שאם היה קוראו בשמו לא היה מאמין בו נעמן לתת לו הכסף ובגדים בראותו שהוא מזלזל ברבו לקראו בשמו. אך קשה והלא מפורש בכתוב שנצטרע בשביל שלקח הכסף מנעמן ושיקר ברבו ונשבע לשקר. ונ"ל הכונה מפני מה נענש גחזי שדחה אותו אלישע הנביא ע"ה בשתי ידיים ולא קיבל למחול לו ולרפאתו אח"כ מפני שקראו לרבו בשמו:

כל המשחיר פניו וכו'.

וכתב המהר"ל, ביאור דבר זה, כי העולם הזה עולם גשמי ואין השכל עיקר בעולם הזה. ואם האדם משחיר עצמו על דברי תורה או מרעיב עצמו על דברי תורה, ודבר זה הוא הדביקות הגמור בתורה וסילוק הגשמי, מפני כך הקדוש ברוך הוא מבהיק זיו שלו לעולם הבא. ושני דברים זכרו כאן, האחד הוא שלימות ומעלת עצמו, והוא הזיו והאור, כי בעולם הזה היה משחיר עצמו, דהיינו שנותן עצמו להעדר, כי בכל מקום השחור מורה על ההעדר, כי האור הוא המציאות והחושך שהוא השחור הוא ההעדר לגמרי, כי הכל נמצא באור ולא נמצא בחושך. ואמר כי המשחיר עצמו על דברי תורה ומשים עצמו כאילו הוא נעדר ובלתי נמצא, הקדוש ברוך

ששמו אברהם, וכן על זה הדרך בשאר שמות בני אדם שיש דוגמתם בתורה שנאמר בהם שבח ומעלה, ואפילו אם לא יש שם בתורה הוא קורא פסוקים של מעלות וברכות ומכוין אותם על זה הנכבד המסב שם, כי בהזכירו פסוקים אלו שלא בזמנם שם מוכח דעל אלה המסובין הוא מתכוין לתת להם שבחים אלו וברכות אלו האמורים בפסוקים אלו. ומה שאמר הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, אם קורא פסוק של קרבנות פסח בפסח, ופסוק של קרבנות חג בחג, ושל קרבנות שבת בשבת, ושל קרבנות ראש חדש בראש חדש, וכיוצא בזה, נחשב כאילו הקריב ממש בו ביום, ואז על ידי כך משלשל ומוריד שפע טובה כללי לצורך כל העולם כאילו כאשר היה יורד שפע כללי לעולם בזמן בית המקדש מן הקרבן שמקריבים דבר יום ביומו הן בחול הן בשבת הן בימים טובים הן של תמידין הן של מוספין, ולזה אמר מביא טובה לעולם מלבד שכר הפרטי שלו שיש לו מקריאת התורה:

כשחלה רבי אליעזר נכנסו ד' זקנים וכו'.

כתב הבן יהודע, הנה דבר ברור הוא שזה הוא רבי אליעזר בן הורקנוס, ומעשה זה לא היה בחולי שנפטר בו אלא חלה קודם אותה מעשה דהוה בתנורו של עכנאי, אבל חוליו שנפטר בו מפורש בגמרא איך הוה מעשה בעת שבאו חכמי ישראל אצלו ומה דברו עמו ומה דבר עמהם כמבואר לעיל [ס"ח ע"א]:

טוב אתה לישראל וכו'.

כתב המהר"ל, יש לשאול מה הם אלו תארים שכל אחד היה מתאר אותו בתאר מיוחד. ויש לך לדעת כי כל אחד בא להוסיף, כי רבי טרפון אומר טוב אתה לישראל מטפה של גשמים, שהטפה מכינה הארץ שתוציא עין פרי, כך אתה בתורה אשר מלמד ומוכיח את ישראל ואתה מכין אותם שיעשו מעשים טובים אשר הם נקראים פרי, וזהו שנחשב טפה של גשמים לישראל אשר הטפה מכין האדמה. והוסיף רבי יהושע לומר כי אין הת"ח שבדור נחשב טפה של גשמים, שהטפה אינו נותן רק הכנה בלבד שמכין האדמה, אבל נחשב הת"ח כמו גלגל חמה המוציא עין האדם אל הפועל, כי האור מוציא הראות אל הפועל עד שהוא רואה, ואין זה הכנה רק הגלגל מוציא הראות אל הפועל לגמרי, וכך הת"ח בלמוד ובתוכחה שלו מוציא האדם אל הפועל עד שהוא בשלימותו. ואין זה הכנה בלבד רק שמוציא את האדם אל הפועל, כמו גלגל חמה שמוציא עין האדם אל הפועל. ור"א בן עזריה הוסיף עוד, שהת"ח שהוא בדור הוא עוד יותר מזה נחשב, כי גלגל חמה הגלגל אינו מוציא רק הראות אל הפועל ואינו נותן הראיה בעצמו, אבל הת"ח נחשב כמו אב ואם שהם מולידים הבן לגמרי וכך נחשב הת"ח כי הת"ח בתורתו שמלמד את הדור כאילו הוליד הדור לגמרי.

הוא מבהיק זיו שלו בעולם הבא שנותן לו מציאות ברור. וזה שאמר הקדוש ברוך הוא מבהיק זיו שלו בעולם הבא שזהו שלימות עצמו שיהיה לו המציאות הגמור. והשני השלימות מה שיקבל מן השם יתברך, והוא מה שאמר הקדוש ברוך הוא משביעו לעולם הבא, כי יקבל שביעה הוא הקבלה, וכמו שהביא ראיה ריוון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם. והוא מה שרמזו חכמים (ברכות י"ז א') עוה"ב אין בו אכילה ושתייה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, כי מה שאמרו ועטרותיהן בראשיהן ודבר זה נאמר על מעלת עצמו, כי אין יותר במעלה מן המלך שיש לו עטרה בראשו, ומה שאמר ונהנין מזיו שכינה הוא מה שיקבלו מן השם יתברך.

דף ק"א ע"א

הקורא פסוק של שיר השירים וכו' עשוני בנייד ככנור שמנגנים בו וכו'.

כתב המהר"ל, כי הכנור הוא היפך התורה. כי התורה עיקר שלה המחשבה והשכל, והזמר הוא בפה, וכאילו לא היתה התורה רק דברים שנאמרו בפה בלבד ואין בהם חכמה עמוקה, וכאשר האדם מחשב מחשבה עמוקה סותם פיו ואינו מדבר, ומי שעושה התורה כמין זמר שמנגנים בפה כאילו אין בה רק הדיבור בלבד ואין עיקר שלה חכמה עמוקה השכלי, דבר זה בטול לתורה.

והשיב לה הקדוש ברוך הוא מה יעשו בשעה שאזכלים ושותים, כי השמחה היא שמוציאה אל הפועל, ואם האדם אינו עוסק בתורה והוא יושב דומם זה מפני שהאדם בכח ולא בפועל. אבל בעת השמחה כל אדם בפועל כי זהו ענין השמחה מוציאה נפש האדם לפועל, ואם אין מדבר דברי תורה אינו בעל תורה כלל. ואמרה תורה שיעסקו הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת. ואמר כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם, כי התורה היא חבור עליונים ותחתונים, לפי שהתורה היא מן השמים, וכאשר מתחברים אז מקבלים תחתונים מן העליונים שפע טובה. לכך דוקא בזמנו, כי כאשר הפסוק הוא בזמנו הנה זהו עצם החבור שמתחברים באותו זמן עליונים לתחתונים ולכך מביא טובה לעולם, אבל אם אין הפסוק בזמנו, אף על גב שיש חבור עליונים לתחתונים הנה אין חבור זה שייך אל הזמן שהוא עתה ואין הטובה עתה אבל כאשר שייך אל הזמן מביא טובה לעולם.

הקורא פסוק בבית המשתאות בלא זמנו.

כתב הבן יהודע לפרש האופן שמדובר כאן עליו, דבבית המשתה יהיו שם בני אדם נכבדים קרואים שם, ואם יש שם אדם נכבד ששמו אברהם מזכיר וקורא באותה מסיבה פסוקים שאמורים בתורה על שם אברהם אבינו ע"ה, כדי לרמוז בהם על אותו הנכבד המסב שם

והנה כל אחד הוסיף, כי רבי טרפון לא אמר רק שהוא כמו הטפה שהוא הכנה בלבד אל הפרי שגדל, ור"י הוסיף כי אין ראוי שיחשוב הת"ח הכנה בלבד רק נחשב השלמה שהוא משלים את האדם הראות ומוציא אותו אל הפועל עד שהוא רואה, וכך הת"ח בדורו משלים הדור. ובא רבי אלעזר בן עזריה לומר שאין ראוי לומר שאין הת"ח רק השלמה לדור, רק נחשב כאילו הוליד אותם לגמרי כמו אב ואם.

אמרו לו מפני מה אתה משחק.

כתב הבן יהודע, ידוע הכלל שכל מקום בתלמוד שאמרו לשון מפני מה, דמוכרח שנראה להם ב' טעמים, ולכך שואלין מפני מה, דהיינו מאיזה טעם אתה עושה כך וכך. ואם כן צריך לבאר איזה שני טעמים היו יכולים להיות בשחוק שלו, ונ"ל דחזו תרי טעמי בשחוק שלו, האחד דראה סימנים טובים בו שהם מורין על רפואתו ושמה, והשני להיפך, שראה סימנים לא טובים ושחק כדי שלא תחלש דעתו בראותו שתלמידיו בוכין, ולכן שאלו אותו מפני מה, והוא השיב להם מפני מה אתם בוכין, דחזו תרי טעמי איכא בבכיה שלהם, האחד שראו בו סימני מיתה, והשני אדרבה ראו סימני חיים ורק בכו על צערו שהיה מצטער מאד לפי שעה מחמת החולי, והשיבו אנו רואין שיתרפא בודאי ורק על צערו אנחנו בוכים דאיך נראה ספרי תורה בצער ולא נבכה, ואמר להם גם אני יודע שבודאי יתרפא, ולא בכיתי על צערו אלא שחקתי מפני שקודם שבא לו הצער הזה הייתי חושש פן קיבל רבי איזה חלק מה משכר עולם הבא, מפני שלא ראיתי שקרה לו שום צער של יסורין, ועתה ראיתי מצטער שמחתי מפני שידעתי שלא קבל כלום בעולם הזה משכר עולם הבא אפילו מעט:

שאיין יינו מחמיץ וכו'.

ומדוע נקט ארבעה דברים אלו דוקא, כתב הבן יהודע, נ"ל דנקיט ד' מינים אלו שהתורה נמשלה בהם, כי התורה נקראת יין, דכתיב [משלי ט' ה'] ושתו ביין מסכתו, ונקיט פשתן, כי נמשלה למלבוש דכתיב [ישעיה ג' ו'] שמלה לך, וכן אמר [משלי כ"ז כ"ג] כבשים ללבושך, ופשתן הוא צורך מלבוש והוא מלביש משובח שבמלבוש, כמו שאמרו רז"ל על פסוק [בראשית ג' כ"א] ויעש ה' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, ואמרו רז"ל דבר שהעור נהנה בו זה פשתן, וגם נקיט שמן ודבש שהתורה נמשלה בהם דכתיב [שיר ד' י"א] דבש וחלב תחת לשונך, ועוד מקראות מורין על זה, ונקיט ארבעה בלבד כנגד ד' חלקים של פ'שט רבימז ד'רש ס'וד שהיה רבי עוסק בהם הגינו עליו להצילו מן הפסד ארבעה מינים אלו, ונמצא שקיבל חלק מה בעולם הזה משכר תורתו, ועכשיו שראיתו חלה כל גופו ומצטער מאד מחליו ידעתי דהעדר ההפסד שהיה בארבע מינים הנזכרים לא בא לו מכה זכות לימוד

התורה בארבע חלקים, דאם כן לא היה חולה כל גופו הבנוי בארבע יסודות, שהיו מגינים עליו ארבע למודים של פרד"ס על ארבע יסודות גופו שלא יחלו דודאי גוף עדיף מממון, וכיון דלא הגינו על גופו, שמע מינה לאו מכה זכות התורה היה העדר ההפסד בממונו, אלא זה היה מצד המזל שלו, ולכך שמחתי כי נתברר אצלי שלא אכל בעולם הזה אפילו חלק מועט משכר התורה:

למדתנו רבינו אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

הקשה הבן יהודע, איך יאמר לרבו שחטא, והוה ליה למימר רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם [איכה ד' כ']. ונ"ל על פי מ"ש הרב ערבי נחל ז"ל בפסוק [ישעיה מ"ג כ"ז] אביך הראשון חטא ומליציד פשעו בי, כי הצדיקים המשכילים ומתבוננים יותר בגדולתו יתברך רואין עצמם שהם חוטאים להשי"ת בקיצורם בעבודתו וחושבין דבר קל לדבר חמור, וכל מי שהוא משכיל יותר רואה חסרון בעצמו יותר, וזהו אביך הראשון שהוא אברהם רואה עצמו חטא אלי, ומליצד משה ואהרן היו חושבין על עצמם פשעו בי שהוא מדרגה גדולה ממזיד, עכ"ד, וזהו כונת הכתוב אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב באמת ולא יחטא כפי ראות עיניו והשערת שכלו בעצמו, כי הוא בודאי חושב עצמו לחוטא תמיד, וכמ"ש אביך הראשון חטא, ואפשר כי רבי אלעזר לימד קודם זה לרבי עקיבה הבנת הכתוב הזה כאשר ביארנו, ולכך אמר לו למדתנו רבינו כבר ביאור פסוק זה של אין צדיק בארץ, ולכן כיון שאתה דן את עצמך לחוטא באו עליך יסורין כפי אשר שפטת את עצמך:

דף ק"א ע"ב

שנתמכך בבנין.

עיין ברש"י שהביא האגדה לפרש דבר זה. וכתב הבן יהודע דונראה כי פירוש האגדה הזאת שר"ל כי אף שמצרים היו כונתם לשעבד בישראל ולמעט אותם, היה הדבר הזה לטוב לישראל, כי אותם שנתמעטו במצרים אם היו באים לעולם רשעים היו אם נולדו. וז"ש שנשתקעו הבנים בבנין, כי מכה טורה ומשא הבנין נשקעו ולא היו יוצאים לעולם, וזהו פירוש שנתמכך בבנין שלא יצאו לעולם. ומיכה זה היה מאותן שהיו ראויים לבא אל העולם אם לא נתמכך, ומיכה זה יצא לעולם להודיע ישראל כי שעבוד ישראל במצרים שהיה למעטם הוא טוב להם, שלא יהיו קוצים ביניהם ומקובל היה להם ממש דבר זה. ואין צריך לומר כי נשאר היה כ"כ חי ממצרים ועד אותו זמן, רק כי השאור שבקרבן היה מוריש לזרעו עד שירש השאור נבט ויצא לפועל השאור הזה.

ואף אחיה השילוני טעה וחתם.

כתב הבן יהודע, הנה חלילה לחשוב על אותו צדיק שזכה לנבואה עצומה שהיא מדרגה שניה למדרגת משה רבנו ע"ה שלא זכה אחר כמוהו שיטעה בטעות שטעו בו המון העם שחשבו לעבוד עבודה זרה כפשוטה, אך רק חשבו דלנסותם בא ולא לעבוד ממש, דבאמת גם על כהאי גונא אסור לחתום. אך נ"ל שטעה לפרש האי עבודה זרה אינו ר"ל עבודת פסל, אלא עבודה שהיא שמוש ומלאכה שהיא זרה ממנו שאינה לפי כבודו, וכאשר טעה כיוצא בזה גרשון בן מנשה, דאיתא בגמרא [בבא בתרא] לאו ממש קאתית דכתיב ביה [דברים ה' כ"ח] ואתה פה עמוד עמדי ועשיו תעשה כומר לעבודה זרה, אמר להם כך מקובלני מבית אבי אבא, לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך לבריות, והוא אינו יודע מאי עבודה זרה עבודה שהיא זרה הימנו, כדאמר ליה רב לרב כהנא נטוש נבלתא בשוקא ושקול אגרא ולא תימא גברא רבא אנא וזילא בי מילתא, ע"ש, וגם כאן פירש ירבעם דבר זה לפני אחיה השילוני ע"ה כך אפילו למפלח עבודה זרה, ר"ל, אפילו שיגזור עליהם לעבוד בעבודת המלך עבודה שהיא זרה מכם ואינה לפי כבודם, בלשון הזה כתב בשטר הקבלה לעבוד עבודה זרה ולא כתב למפלח לעבודת כוכבים, והוא פירש דבר זה לפני אחיה השילוני ע"ה כאשר כתבנו, אך להמון העם פירש להם למפלח לעבודת כוכבים ורק לצדיק שהוא מעכב בדבר זה אומר לו הרשע ח"ו אין כונתו למפלח ממש אלא לנסות אתכם מתכוון:

שחדשו דברים שלא שמעה אוזן בעולם.

כתב הבן יהודע, פירוש, יש חידושי תורה שהם חדשים אצל זה החכם שאמר אותם, אבל אינם חדשים בעולם, כי כבר חכם אחר אמרם, על כן אמר חדשו

דברים שלא שמעה אוזן בעולם, שהם חדשים לגמרי אצל הכל. ומה שאמר דומין לפנייהם כעשבי השדה, פירוש, אם אדם עומד בין האילנות אינו ניכר כל כך כי יתכסה באילנות, אבל אם עומד בשדה שאין בה אלא רק עשבים שהם קצרים, הוא מסויים וניכר מרחוק, וכן הם גדולים בחכמה שהם מסויימים וניכרין מתוך אלפים ורבבות כאדם הניכר לכל בעומדו בין העשבים שאין כנגדו דבר שיכסהו ויעלים אותו:

דף ק"ב ע"ב

אוקי אשלשה מלכים.

כתב המהר"ל לבאר הדו שיח בין מנשה לרב אשי, כי רב אשי היה סובר כי היו טועים אחר עבודה זרה, ולא היה דבר הזה משום שהיה יצרם הרע גובר בם, רק בשביל שלא היו חכמים כ"כ ולכך טעו אחר העבודה זרה. והשיב לו כי דבר זה אינו, כי חכמים היו, רק בשביל שיצרם היה גובר בהם היה היצר הרע גובר על השכל והיו עובדים עבודה זרה, ואילו היה הוא באותו דור היה רץ אחריה והיו נקט בשפילא גלימא, כי כאשר החוטא חכם ויודע אשר הוא חוטא רק שהוא אינו יכול למשול על יצרו, הוא חפץ ואוהב שיבא לו מניעה עד שלא יוכל לחטוא אבל אם השכל בחטא, אדרבא אם יבא לו מניעה מסיר הוא המניעה, כי אינו יודע חומר חטאו. ולכך אמר אילו הוית התם לא היית עושה כמו שעשה החכם שהוא חפץ שיבא מניעה מן החטא, אבל אתה אם היה בא לך מניעה ועיכוב דהיינו הגלימא שהיה מעכב עליך שלא לרוץ אחר העבודה זרה, נקטת בשניך כדי שלא יעכב עליך לרוץ אחר העבודה זרה. כי אין אתה חכם כ"כ כמו הם, שהם בודאי היו חפצים שהיה בא להם מעכב שלא יחטאו, כי ידעו חומר חטאם. אבל אתה לא חכימת כולי האי והות נקיטת בשפולי גלימך שלא יעכב עליך מונע מן החוץ, ומזה תדע כי חכמים גדולים היו רק בשביל שהיה יצרם מושל עליהם.